

מסואה
MASSUAH

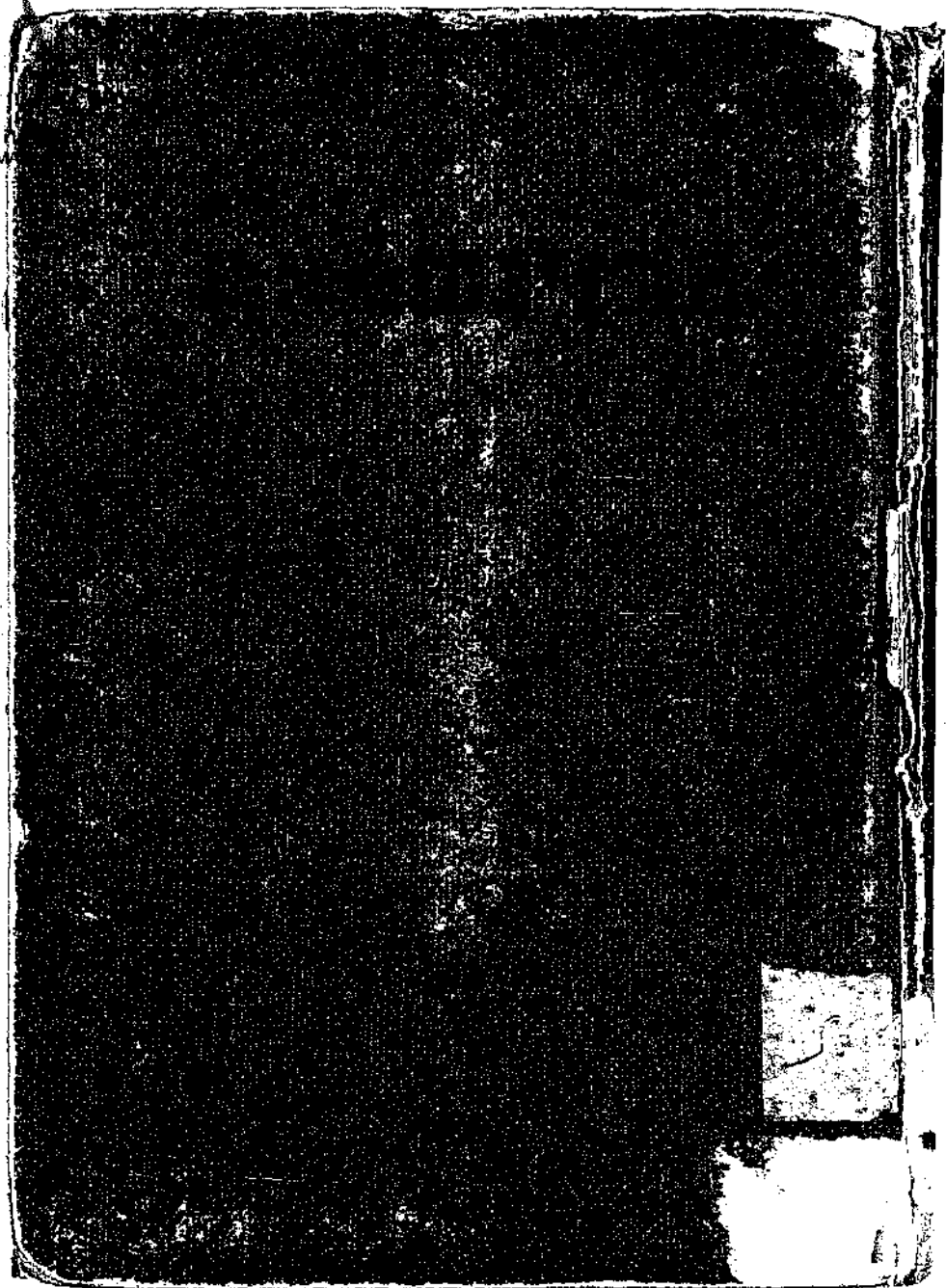
111
"מסואה"
המרכז להוראת השואה
קניון תל-יזחק
40-1947-1113

80-1947-111

טרזינסטאט

מסואה תל-יזחק
ספרים
439
111-447

הוצאת ספרות פופלרית ישראל
תש"ח
1947

מסוואה
MASSUAH

DONATED BY
ASSOCIATION OF SURVIVORS
OF NAZI OPPRESSION
WOMEN'S DIVISION
MONTREAL - CANADA

מְשׂוּאָה
MASSUAH

DONATED BY
ASSOCIATION OF SURVIVORS
OF NAZI OPPRESSION
WOMEN'S DIVISION
MONTREAL - CANADA

מסוואה
MASSUAH

111
10-10-50

"מסוואה"
המרכז להוראת השואה
קבוץ תל-יצחק
439

טרזינשטאט

מסוואה תל-יצחק
ספרים
439

447

הוצאת ספרינו פונד ארץ ישראל
1947 תש"ח

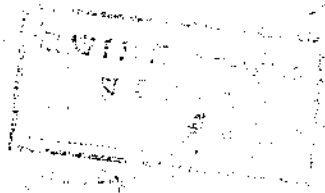
מסוואה
MASSUAH

העורך יהודה רוניצי'נקו

חרגם סכחיי חיים נולדברג

933.47

טמ

רפוס י. שלומי רחוב זכולין 29. מלפון 5830

ה ח ו כ ן :

	הקדמה — המערכת
13	אנשי טרוזינשטאט זנסינגם — ה. ליכטויץ
	בנסיבות החדשות — הנקה פישל, ליוה וורצל
23	ועידת בצ"ח
25	מסתגלים למצב החדש
27	בתי הקברות היהודיים — מקומות גופש
27	מגרש „הגיבור“
29	הכשרה
31	טרנספורטים
31	חזת הלימוד בלינדן
36	באחוזת סחינרה
40	מלחמה בגרדת
43	תוחלת שגלובה
45	אחד במאי ב... מערה
46	עוד „פינת מרגוע“
51	אהרי רצח היידריך
57	האשליה טרוזינשטאט — ד"ר ארית אורנשטיין
	קרית הבלהות — ליוה וורצל, הנקה פישל
65	
66	פני טרוזינשטאט
69	פני טרוזינשטאט
78	היגינה ובריאות

84
85
87
192
מַסַּחָה
MASSIAH
94

96
97
98
98
102
104
107
113
114
115

הארגון הפנימי
העבודה וסידורה
החקלאות
ענפי העבודה ה"פרודוקטיביים"
מלאכת-גוי
מחלקת שירותים
"בתי-מסחר"
הבנק
בתי-מלאכה
טרנספורטים
ספירת-עם
חיי התרבות
"שיפור-העיר"
קשרים עם התוך
עוד לא-עבדה תקוה
ובינתיים עוד-טרנספורט

החלוקה בטרזיושטאט — הנקה פישל, ליוה וורצל

123
128
130
134
135
137
141

בנטיבות החרשות
עזרה הדדית
הפעולה התרבותית
ההגנה
עוד חלוצים באים
בשלב ההתבססות
עם ישראל חי

הדור הצעיר — ליוה וורצל, הנקה פישל

145
148
153
156
158
162

עזרה-לנוער
הצופים — היד התומכת:
גן-הנוער
מעון-הנוער
הנוער מגרמניה
הלימודים

164

חגים וחגיגות

166

בעיות חינוך קשות

168

המדריכים

170 משואה
MASSUAH

הילדים מביאליסטוק

במחנה אושוויץ (אושווינצים) — הנקה פישל

175

הנסיעה לאישימ

177

קבלת הפנים

181

בגיהנום של מטה

187

עניני בריאות

190

בשעת מפקד

192

פינת חמד

201

עולם מתמוטט

203

סינר מאותה

204

ויקם מלך חדש

206

טרנספורט חדש מטרוינשטאט

208

בתפקיד חדש

210

מעבר לגדר

211

במחנה הריכוז לנשים

הימים האחרונים בטרזינשטאט

217

שליח מבשר — ישראל קאסטנר

221

כין הזמנים — גרטה ויגד

קשוואה
MASSUAH

יעקב אדלשטיין
זקן היהודים" במרזינשטאט

ד"ר פראנץ קאהן

בשם הציונים בפרוטקטורט של בוהמיה ומורביה, המיוצגים בקונגרס
הזה ע"י שמונה צירים, הגנו מבקשים מאתכם לקבל את ביטוי דבקוחנו
ונאמנחנו לתנועה ולהסתדרות הציונית. — — —

מאחורי השורות המלוכדות של הנוער עומדים גם המוגי המעמד
הבינוני הציוני, אקדמאים, סוחרים, מקיירים, אף הרבה בעלי מלאכה וחקלאים,
הנחוצים בעינינו של מוסר כליות על אשר לא הגיעו בשנות נעוריהם
להגשמה ציונית.

מצבם האוביקטיבי החמור של האנשים האלה טכרע בחוחם של הברח
מוחלם להגר תיכף ומיד, אולם הצורך האוביקטיבי של נפשם דורש עליה.
אין הם עומדים עוד לפניכם כתעמלנים, תורמים או מתרומים, אלא כאנשים
הצובאים על שפרי הישוב של ארץ-ישראל — — —

אין אנו נמלטים מנוסת-בהלה בלי תכנית, אין אנו באים בידיים ריקות
לגמרי. אין אנו באים בלי חינוך ציוני, אלא כיסוד ציוני ממושפע, השואף
לאגדיל את כוחות הבנין והיצירה של הישוב.

מדבריו בקונגרס הכ"א, ז'נבה, ו' באלול תרצ"ט.

מתברי הספר וכן מוציאו — מפלגת פועלי ארץ-ישראל —

אינם משתעשעים במחשבה כי ניתן בזה ספר תולדות גיטו טרויני-שטאט. גיטו זה, יש עוד לחקור ולדרוש את תעודותיו ויש עוד לגבות עדויות מפי האנשים שחיו בו. הדברים המתפרסמים כאן אינם אלא עוויות בכתב של ארבע חברות שחיו ופעלו בגיטו, ואף בחלק של דברי ההקדמה, שנכתבו בידי הח' ה. ליכטויץ, יש לא מעט ממסירת עדות. החברות הנקה פישל וליזה ורצל, שכתבו את רובו של הספר, מראש הגבילו את עצמן בהעירן: „בהוצאתנו, שהיא אישית לגמרי, רוצות אנו קודם-כל לתאר את הסביבה, שבה חיונו אנו בעצמנו, ולהאיר ביחוד את עבודת החלוץ והיגון הנוער שבה השתתפנו“ ועל-כן אין לבוא בטענה על שלא הזכירו פרט חשוב זה או אחר מחיי הגיטו. אבל אם אין בספר משום היסטוריה של טרוינישטאט הרי יש כאן לבנים רבות וחשובות לבנין ההיסטוריה של הגיטו הזה, ואשר לחלק של ארץ-ישראל העובדת בתוכו, וביתוד של „החלוץ“ ישל יתנועת הנוער, הרי ניתן כאן חומר רב, ממצה, האשוני — כי הכתבות יודעות אותו על בוריו, באשר היו פעילות בתנועה ובתוך-תוכם של הענינים.

לא הסתפקנו בסיפורי שתי החברות הנ"ל, באשר לא היו בגיטו טרוינישטאט עד ימיו האחרונים, ואנו פנינו לח' ד"ר אדית אורני-שטיין, שהיתה בגיטו מימיו הראשונים ועד יומו האחרון, וכן לח' גרטה וינר, שאף היא היתה בו עד יומו האחרון, שהן כתובנה על הזמן שהחברות הנקה וליזה היו מחוץ לגיטו. הח' ליכטויץ לא היה אמנם בגיטו טרוינישטאט, אבל הוא היה מראשי התנועה הציונית ואיי העובדת בציכסלובקיה והאחד, שנשאר בחיים, מבין חמשת הציונים שנועדו לפגישה המצומצמת ביום כניסת הגרמנים לפראג שקבעה את עמדתם והתנהגותם של הציונים בשואה שהתרגשה על היהודים, והוא גם היה אחד מהראשונים מבין אנשי הבריגדה העברית שהגיע לציכיה ונפגש עם שריי טרוינישטאט. מבין החמישה נטלו בידי הרוצחים הנאצים יעקב אדלשטיין, ד"ר פראנץ קאהן ואיג' צוקר. אוסקר קרפלס (קרפה) — מטובי אנשינו, חבר מרכז המפלגה

בציכוסלובקיה, הצליח לצאת משם כשהוא חולה מסוכן, וביום עלות
ארצה — מת. זכרו שמור אתנו.

מצאנו לנחוח להכניס גם את הכרק על אישוויץ (אושבנצ'ים).
הואיל וגם פה היו אנשי טרזינשטאט מרוכזים ונבדלים מאחרי
והשפעת טרזינשטאט ניכרת קצת וביחוד בפעולה בדור הצעיר **השוואה**
לאחר ההעברה מאושוויץ לא היה גורלם של אנשי טרזינשטאט
שונה במאומה מגורלם של כל שבויי הנאצים.

הרכרים נכתבו מיד לאחר בוא התברות ארצה, כשטרם פג רושם
העבר, כשהכל היה תקוק בכתב קעקע בבשר ובנפש.

*

בזמן האחרון הופיעו כמה ספרים על שואת הגולה ועל גבורת
היהודים בתוך השואה. לא נטעה אם נאמר כי בגיטו טרזינשטאט
מרובה יסוד הגבורה. צדקו מאד דברי הנקה וליזה בצינן: „במחנות
אחרים, למראה המוות הודאי העדיפו האנשים להתקומם ולמות בגי-
בורה ולא להמתין עד שיובלו לטבח. לעומת זה אנו עדיין לא היינו
שרויים בממלכת ההשמדה הישירה. סברנו שבתנאים הנתונים עשיר
את כל מה שיכול להיות בעל צרך קיים בשביל העתיד.” ועשיה זאת
היה בה משום מלחמת גבורה בלתי-פוסקת על צלם האדם, על הנפש,
על הילד והנער, על ערכים אנושיים ותנועתיים. לא גבורת נואשים
כבגיטו וארצה, אלא גבורת נאחזים בקצה קצה של תוחלת לשם
התגברות על היאוש. קשה להשתחרר מהרגשת הפלא: כיצד יכלו
האנשים להתעלות בגיהינום הזה לרמה האנושית שאליה הגיעו.

בגילויי הגבורה בטרזינשטאט חלק לכל התנועה הציונית
בצ'כיה. ואמנם מי שהכיר את אנשי התנועה הזאת, את מסירותם ואת
רמתם המוסרית לא יתפלא כלל שכך עמדו במבחן. אבל אין צורך
להיות איש-תנועה קנאי בשביל להצביע על תפקידה המיוחד של תנו-
עתנו בכל המרשה של העמידה הנהדרת עוז בגיטו הזה, שפרצופו
מיוחד. החי יעקב אדלשטיין ז"ל היה לא יחידי במתנה, הוא היה
הבולט ביותר, אחריו היו חברים רבים, קצתם נזכרו בספר ורובם —
לא נזכר שמם. לאלה ולכל אלה אשר נשאו וסבלו אתם ונפלו בידי
האויב, יהא הספר הזה מצבת זכרון לעד.

תודתנו לכל התברים שעזרו לנו בהוצאת הספר.

ה מ ע ר כ ת

משואה
MASSUAH

אנשי מרז'ינשטאט ונסיונם

בִּי 15 במאָרס 1939 כּבֵּשׁוּ צִבְאוֹת הַגֵּרְמָנִים אֶת פְּרָאג; בְּיוֹם
שֶׁלֹּפְנֵי כֵן הִפְקִיעָה סְלוּבִקְיָה אֶת עֲצָמָה מִן הַבְּרִית הַמְּמַלְכֶתִית שֶׁל
צִבְכוּסְלוּבִקְיָה וּגְיִיסוֹת הוֹנְגָרִיִּים פִּתְחוּ בְּכִיבוּשׁ הַחֶלֶק הַמְּזֻרְחֵי שֶׁל
הַמְּדִינָה--רוֹסִיָּה הַקְּאָרְטִטִית. הַנְּשִׂיא הָאֵתָה נֶאֱלָץ בְּבִרְלִין לְהִיכְנֹעַ
— הַמְּדִינָה הַדְּמוֹקְרַטִית הָאֲחֵרוֹנָה בְּאִירֹפָּה הַתִּיכוֹנָה חֲדָלָה לְהִתְקַיֵּם.
בְּצִהְרֵי הַתְּמִשָּׁה עֶשֶׂר בְּמֵאָרֶס בְּדִירַת ד"ר פְּרָאנֵץ קָאָהֵן, הַמְּזֻכָּר
הוֹתִיק שֶׁל הַהִסְתַּדְרֹת הַצִּיּוֹנִית בְּצִבְכוּסְלוּבִקְיָה, נִדְמְנָו 5 מְאֻנְשֵׁי
הַצִּיּוֹנִים, כּוֹי לִתֵּת לְעֲצָמָם דִּין וְחֶשְׁבוֹן עַל הַמְּצַב הַחֲדָשׁ וּלְהַתּוֹת אֶת
הַדְּרָךְ, שִׁמְעָתָה יֵשׁ לִלְכַת בֵּה. שְׁלוּשָׁה מֵהֶם נִפְלו אַחַר כֵּךְ חֲלָלִים מִיַּד
הַמְּשַׁטֵּר הַנָּאֲצִי, שְׁצִלְהַבְּלוֹת שְׁלוֹ הַתְּחִיל אוֹ לְהִסִּיל אֶת עֲצָמוֹ עַל
פְּנֵי כָּל הָאָרֶץ. הֵם יָדְעוּ בְּבִירוֹךְ עַל הַסְּכָנָה הַקְּסִטְרוֹפִלִית, שְׁהוֹעַמְדוֹ
בֵּה, — אֲבָל אוֹפְטִימִיּוֹת עֲגוּמָה לֹא נִתְּנָה גַם בְּחֹג מְצוּמְצָם זֶה שֶׁל
הַמוֹסַמְכִים וְהָאֲחֵרָאִים לְרֹאוֹת אֶת הַמְּפִלְצָת הַגְּדוּלָּה בְּמִירַתָּה הָאֲמִיתִית
הָאִיּוּמָה, אֲשֶׁר הִלְכָה וְהַשְׁתַּרְעָה כִּבְרִי בַמְּלוֹא זַעֲמָתָה בְּדֵי אֲמוֹתֵיהֶם
מִמֶּשׁ, בְּעוֹד הֵם מִתְּאֻמְצִים כֹּאֵן לַחְפוּס אֶת הַדְּבָרִים בְּהַגִּיזוֹן וּשְׁכָל.

שְׁלוֹשׁ דְּעוֹת שׁוֹנוֹת הִיבְעוּ בְּאוֹתוֹ יוֹם עַל הַדְּרָךְ, שִׁישׁ לִלְכַת בֵּה :
הָאֵחֶת רֵאתָה אֶת הַקֶּץ לְכָל אֲפִשְׁרוֹת שֶׁל עֲבוּדָה וְקִיּוֹם וּדְרָשָׁה לְהַסִּיק
מִזֶּה מִיד מִסְקָנוֹת בְּרֹרוֹת. הַהִסְתַּדְרֹת הַצִּיּוֹנִית בְּצִבְכוּסְלוּבִקְיָה בְּהַבְּדֵל
מֵאַרְצוֹת אַחֲרוֹת, שֶׁסְּכָנַת הַנְּצִיּוֹנִל־סוֹצִיאִלִיּוֹם רִיחַפָּה עֲלֵיהֶם, לֹא עוֹדָה
עַד כֵּה בְּאוֹפֵן רְצִינִי אֶת הַגִּירַת כּוֹחוֹת הַהִדְרָכָה הַעִיקָרִיִּים שֶׁלָּה שֶׁבְּקִרְבֵּי
הַמְּבּוּגָרִים וּבְנֵי הַנְּעוּרִים. כָּל הַהִנְהָלָה, כָּל הַחֲזוּג הַגְּדוּל שֶׁל מְנַהִיגֵי
הַנְּעוּרִי נִמְצָאוּ עֲדִיין כֹּאֵן, — כֵּךְ טַעְנוּ בְּעֲלֵי דְעָה זֶה, — כִּמוֹ בְּתוֹךְ
מַלְכוּדָתָה, חוֹבְתָנוּ הִיא קוֹדֶם כָּל לְהַבִּיא חֶלֶק גְּדוּל מֵהֶם אֶל מְקוֹם
כְּטוֹת, לֹא לְהַפְקִיר לְגַמְרֵי אֶת גְּרֵעִין הַתְּנוּעָה לְהַשְׁמָדָה הַנָּאֲצִית, שֶׁתֵּת-
חוֹלֵל כּוֹדָאִי גַם כֹּאֵן.

לִיַּד מִסְקָנָה הַפּוֹכָה מִזוֹ בָּאָה הַמְּגַמָּה הַשְּׁנוּיָה. וְאַלֶּה נִימּוֹקִיָּה:
שְׁנַיִם עַל שְׁנַיִם הִיָּינוּ אֲנַחְנוּ הַצִּיּוֹנִים טוֹעֲגִים, שְׁהִנְנוּ הַמְּנַהִיגִים

האמיתיים והאחראים של המוני היהודים; אבל בכל זאת לא עלה הדבר בידנו כל צרכו למצוא את המגע האמיתי עם החוגים היהודים הרחבים. והנה עתה בא הרגע ההיסטורי. האוכלוסיה היהודית רודה ככולה אובדת עצות ומצפה להדרכתנו. אסור לנו לעזבם ברגע זה. כל מי שאינו נתון בסכנה גלויה ומחלטת, צריך עכשיו להיקלץ בתוך שורות העובדים, אולי נצטרך לארגן הגירה המונית, **מסואה** לא תהיה שום אפשרות גם לכך, ולפנינו תעמוד הבעיה **MASCHAV** והמורכבת, להציל איך שהוא את ההמונים עני יעבור זמן ולהגיע לתקופה אחרת מסוכנת פחות. יהיה אשר יהיה — מקומנו הוא עתה בראש הקהרות!

המגמה השלישית, שבאה לידי ביטוי באותה ישיבה, סברה, שמן הראוי להנהלה הציונית להמתין זמן מה, בטרם תקבע את החלטתה הסופית. אמנם עלינו להביא בחשבון את התמרתו הגדולה של מצב היהודים, אבל בנידון זה לא היה עדיין כל תקדים בתולדות ההתפשטות הנאצית. אין איש יודע, מהו בעצם „פרוטקטורט“ במובן הנאצי — אולי יסתפקו הנאצים בקבלת המוסדות הממלכתיים הראשיים ויניחו לציבים גם להבא את ההנהלה הפנימית. אולי תשמור יצירת הפרוטקטורט על היהודים החיים בו ותגן עליהם מפני תעלולי-הנאצים המצויים בכל מקום אחר ותאפשר להם דרכי התפתחות אחרות, שונות מאלה שבאוסטריה ובגרמניה, הארצות השכנות. ובכן, להמתין עד לשיתברר המצב.

התפתחות הדברים הביאה לידי כך שהמגמה שהציעה לקבל את הנהלת כל עניני היהודים ולהקריב לשם כך את כל האינטרסים האישיים, היא שטבעה בתותמה את כל העבודה הציונית והיהודית; נציגה הראשי של מגמה זו באותה ישיבה היה יעקב אדלשטיין, שנעשה אז למנהיגה האמיתי של היהדות הבודהמית והמורכבת בשלב הקריטי, הסראגי והראמתי ביותר של תולדותיה.

היתה דרושה מידה יפה של הגינות אנושית, של אומץ לב אישי, של מסירות-נפש עצומה, של אידיאליזם טהור ביותר, אבל גם מידה מסוימת של תמימות שבאמונה ושל זלזול בערך הכוחות העיקריים המניעים את פאשיזם הגרמני היתה דרושה. שבתוך האנדרלמוסיה של צ'כוסלובקיה המתפוררת, תחת כנפיו של הנצינל-סוציאליזם המתפשט באכזריות, למראה סכנת המלחמה ההולכת וקרבה, יאמין

אדם ביכולתו להשפיע באיזה אופן שהוא השפעה קובעת על גורל המוני היהודים. אבל דוקא תכונות אלה היו אופייניות כל כך לא רק בשביל האישים המנהיגים אלא גם בשביל כל התנועה הציונית בציכוסלובקיה. על פרשת הדרכים בין מערב למזרח קיבלה התנועה את גוונה ותוכנה מאת גורמים שונים: את שדה-הראייה המדינית שלה עיצב מהלך המחשבות של הרצל וגם של מאסאריק; את הנהגה הרוחנית שלה קבעו השפעות יהודיות, גרמניות וסלאביות. בארץ זו, שיהודי המזרח ויהודי-המערב היו שקולים בה מבחינה מספרית, לא יכלה להיות שום הסתגרות מצד זה או אחר. הציונות היתה כאן לא ענין אירגוני בלבד, אלא העמיקה לתדור לתוך החיים הפרטיים של מאמיניה. שקשרם אל ארץ-ישראל בעשה עלי-דייך גפשי וחיוני הרבה יותר. אם מבחינה זו עמדה התנועה הציונית בציכוסלובקיה קרובה אל הציונות של אירופה המזרחית יותר מאשר אל חלקי ההסתדרות המערביים, הרי הבדיל אותה באופן ניכר למדי מן המזרח העזר הפילוגים והחילוקים המפלגתיים הבולטים. התנועה היתה מבחינה כמותית קטנה מכדי שיכלה מפלגות נפרדות. זרמים ואגפים לנהל בה כל אחד בפני עצמו חיים מסוגרים. לגמרי לסיפוק עצמי בלבד.

וכך יכלה כאן להיווסד הסתדרות ציונית אחידה, שהכילה כמעט את כל הגוונים של הציונות הפוליטית, שהעשירו את תוכנה והרבו את סטגוניותה, אבל בתחומי-העבודה החשובים עבדו כולם יחד בצורה אחידה. בעבודה המשותפת נעלם אצל זקן ונער האופק הצר של קבוצה המסוגרת בחוץ עצמה, התפתחה אצלם סובלנות ונכונות להבנה הדדית, שהפיצה אורה אנושית חמה בכל חלקי ההסתדרות. בסביבה זו לא מצאו להם קרקע מזין ונוח לא הפוליטיקאי המפלגתי הקר הזקוק להמון הגרורים בעיקר כבמת-הה, לא הנואם העממי המחליק לשון, לא הנמנוג הפוחז והקאריריסטון הפוליטי. כאן לא היה גם הרבה מקום בשביל מכונת-מפלגה מטרתית ובשביל הנהלת-מפלגה אדישה. לפיכך יכלו בסביבה זו גם אנשי תנועת הנוער למצוא יותר את דרכם ולרכוש להם השפעה. את הנוער בהסתדרות הציונית של ציכוסלובקיה ראו לא כדבר טפל, כקישוט בלבד, אלא כשותף שווה-זכויות, שמתחסימ אליו ברצינות; לא הביטו אליו מלמעלה. למטה בעין רעה, אלא-ישבו אתו ליד שולחן אחד

גם בקבוצות המקומיות, בעבודת יומיים, וגם בוועידות ובמועצות
לשיתוף פעולה מהודק זה היתה השפעה ניכרת על שני הצדדים:
אגודות הנוער לא הסתגרו בתוך ארבעת הקירות הצרים של הבית
והתנועה העצמיים, אלא מצאו גם ענין בשאלות וכעיות ציוניות
המונחות מעבר לתחום זה. הדור הקשיש, מאידך גיסא, מצא ^{המאמץ}
המגע עם הנוער לשון משותפת אתו ובמשך השנים התרגל ^{MASSUAH} לא
להוציא לפועל שום דבר חשוב בלי שיתוף פעולה עם כוחות הנוער.
ביטוי נהדר מצא שיתוף פעולה זה בשעה טראגית ובמפעל טראגי:
בגיטו של טרויגשטאט.

תנועת אנושית ואידיאולוגית מפותחת זו, שהצמיחה הן ברור
הצעיר והן בזור הקשיש שלה שפע נפלא של אישים מנהיגים, עמדה
בכל זאת בנקודה אחת תחת השפעתם הגמורה של הסביבה הבלתי
יהודית ושל ההמונים הבלתי ציוניים: בהפרזה התמימה של ערך
בסחון עמדתה ובהפחתת ערך הכוחות המניעים האמיתיים של
הנאצינליסטיים הגרמני. הדראמה הגדולה של עליית היסטר לשלטון
והטראגדיה היהודית שבאה בעקבותיה, התרחשו בקירבת מקום. אפשר
היה לעקוב אחרי תהליך ה"התנאצות" של העם הגרמני בארצות השכנות,
ואפילו בתחומי המדינה הציכסלובקית גופה; זרם הפליטים הראשונים
מגרמניה ומאוסטריה השתפך לתוך ציכסלובקיה; עדיהראייה של
הפוגרומים הראשונים הביאו קודם כל לפראג את סיפורי המאורעות,
שעברו עליהם זה עתה; מפי הגרמנים הסודטיים, מהעמנונות ומהרדיו
שמעו את האיומים ההולכים וגוברים כלפי ציכסלובקיה — אבל
עד לבוא הקטסטרופה בפועל־מש, היו הבלתי־יהודים והיהודים
אחוזי אמונה תמימה, כי "דבר כגון זה לא יוכל להתרחש אצלנו".

בגרמניה ובאוסטריה השכנות כבר נמצאו היהודים במצב של
התפוררות גמורה והם ריכזו את כל כוחותיהם להצלה בדרך
ההגירה — אולם בציכסלובקיה ראו את הפעולה הזאת בארישות,
באותן השנים, שהתרגשה ובאה הסופה על היהדות הציכסלובקית,
נשארה העליה בגבולותיה הצרים הישנים, ובזמן שבפראג ובברין
היו עסוקים הרבה להחיש עזרה לפליטינו מגרמניה ומאוסטריה
ולאפשר להם את המשכת ההגירה, כאו רק מועטים ליוי ההכרה,
שהגיעה כבר השעה האחרונה בשביל יהודי ציכסלובקיה לערוך גם
את הגירתם הם. בעד בטחון עצמי תמים זה ובעד בטלנות זו עתידים

היו היהודים לשלם ביוקר. בעוד ששים אחוז מהיהודים הגרמניים וכשבעים אחוז מהיהודים האוסטריים הצליחו על ידי הגירה בעוד מועד להציל את עצמם מהתקפת הנאצים, השתמשו בדרך-ההצלה היחידה הזאת רק 22 אחוז מיהודי צ'כוסלובקיה. 60 אחוז של יהודי בוהמיה ומורביה שולחו על-ידי הנאצים מזרחה באופן ישיר ל**מסואה** דרך טרונישטאט.

וכך מצא יום ה-15 במארס לפתע פתאום בתוך מלכודת הנאציזם סוציאליזם הגרמני לא רק את ההמונים הגדולים של יהודי צ'כוסלובקיה, אלא גם את הנהלת ההסתדרות הציונית כולה כמעט, את „החלוץ“, שבשנה האחרונה חרג ממסגרתו האידיאלית הישנה והיה לתנועה גדולה, ואת אגודות-הנוער הגדולות.

בן-לילה פרצה השואה וההמון היהודי ביאשו הקודר הביט סביבו וחיפש עמדה והדרכה. חלום גדול געשה איפוא למציאות (אמנם בתנאים איומים): ההמונים, שחזרו אחריהם לשוא זה עשרות בשנים, באו עתה מאליהם וביקשו להיות מנוהלים. התגשמות החלום הגדול הזה נסכה בהכרח מין רוח שיכרון גם על הציונים הפיקחים ביותר: הנה פתאום בא ונהיה הסיכוי הגדול! לפני המשרד הארץ-ישראלי הצטופפו מבוקר עד ערב מועמדי העליה ומספרם הלך וגדל. בלשכות עלית הנוער, שלפני חדשים מועטים שלחו את השירה הראשונה לארץ-ישראל בליווי מחאות של רוב ההורים, נערכו עתה קרבות ממש מצד אבות ואמהות מודאגים למען הרשמת ילדיהם לעליה. „החלוץ“ יכול עתה לפתוח בכל יום סניפים חדשים. תוגי המתבוללים, שעד כה עמלו בכל מאמציהם להוציא את המנהיגות מידי הציונים, התנפלו עכשיו בלי מעצור על הסיסמה: „יציל את נפשו כל מי שיכול!“, סיסמה שזרעה רק בהלה ויאוש בקרב צהמונים ובו בזמן נגשה ההנהלה הציונית — ושוב נער ווקן בתזית משותפת — להתבונן בקור רוח ובשיקול דעת אל המצב ולהסיק את המסקנות הנכונות. באותם הימים אולי כבר נולדה, שלא מדעת, האידיאה של „טרונישטאט“.

כיון שלא נותר בחיים אף איש כמעט מכל אלה, שהשתתפו בפעולות באופן ישיר, אי אפשר יהיה בודאי לעולם לקבוע, אם התכנית להקמת גיטו טרונישטאט באה מאת הגסטאפו או מצד היהודים, בכל אופן, במוחו של יעקב ארלשטיין, שלא רק כלפי

הגסטאפו היה האחראי לכלל היהודים של בוהמיה ומורביה, אלא גדל כאמת ועלה להיות המנהיג האמיתי של יהודים אלה, השתק המצב שאחרי פרוץ המלחמה כך בקירוב: על הצלה ישירה בדרך ההגירה לא היה עוד מה לחשוב. נשאר איפוא רק להיכנס בתחרות-מירוץ עם פגעי הזמן. עתה יוכלו היהודים להנצל רק עליידי טיפוס המלחמה בנצחון בעלי הברית. אם יעלה הדבר להגיע לזמן שיא לשמור עליהם מפני התקפת-ההשמדה האחרונה של הנאצים, יבואו לידי הצלה. שהייה קצרה בגיטו לודז הראתה לייעבב אדלשטיין באופן ברור שהמזרח, הנמצא לגמרי מחוץ לביקורת, הריהו ממת ודאי בשביל היהודים. לעומת זה גיטו במערב הנהו קרוב יותר למדינות הנייטראליות, קרוב יותר לצלב האדום ומהווה בשביל היהודים בטחון גדול יותר באופן יחסי.

אבל לא רק הדאגה לגורל היהודים בכללם, אלא גם הכרת-אחריות ציונית מעמיקה הביאה אותו לידי כך, שיקדיש את עצמו בהתלהבות כזו להקמת טרוינשטאט וימשוך לתפקיד זה את טובי האנשים של תנועת הנוער.

ביום השנה הראשון לקיומו של גיטו זה כתב אדלשטיין במכתבו לעוזריו הקרובים ביותר.

בשני בדצמבר 1941 בקרתי אצל ראש הגסטאפו, שמסר לי ידיעות, שזועזועני עד מעמקי נפשי. לא העזתי אז להעלותן על הכתב באיזו רשימה, רק לשני-שלושה אנשים סיפרתי באופן שטחי, מה היא הרוח הבאה לנשוב בגיטו טרוינשטאט. אולי עכשיו תכינו את נאום הפרידה שלי, שהיה כאמת עצוב. ההיה זה נכון מצרי לקחת אתי את יידי הטובים ביותר ולמשוך אותם לתוך האגדרלמוסיה והפורענות? מניין לקחתי את ההצדקה המוסרית להתנהגותי? היום רשאי אני להגיד זאת: השקפת-העולם החלוצית שלנו לימדה אותנו להימצא תמיד במקום שגורל העם היהודי נעשה טראגי ועם זאת גם מחדש את צורתו. מי זולתנו מיועד לעמוד בפרץ כרבע של היסורים הקשים ביותר ושל ההכרעות הגורליות החמורות ביותר?

מעולם לא הבנתי ולא פירטתי את מושג „החלוצי“

כאופן צר מאד. להיות חלוץ פירושו הוא לא רק להיות פועל, אלא גם להיות נושא ההגשמה, להפיק את החיובי אף מתוך השלילי וליצור בשביל הציבור יסודי-חיים חדשים. אני מאמין, שמצאתי אתכם תמימי-דעים עמי **משואה** ואני שמח שיכולנו לומר, שבסעיפים המכריעים ל**MASSUAM** נחלתי כל אכזבות.

יעקב אדלשטיין, פראנץ קאהן, אוטו צוקר, כל הציונות הציבורית, שמצאה בשנים הבאות את "ביתה" בטרזינשטאט, נשארה נאמנה למהלך המחשבה של חלוציות זו. אם טרזינשטאט לא נעשתה אז לגיטו במובן הרגיל, אם שם בצפיפות האיומה, תחת הלחץ הבלתי פוסק של הגסטאפו מבחוץ ושל ההמונים חסרי-המשען מבפנים יכלה להיווצר בנעיר אנפין "מדינת-יהודים בדרך", שבה אמנם היו כמה תופעות-ניחון, מחויבות-המציאות בניטוי-שלא-אונס כזה, שלא יכלו בכל זאת להעשות לגורם מכריע וקובע — את כל זה יש ליחס קודם-כל לעובדה, שהגורם המניע וחוט השדרה של אותו גיטו היו אנשים, שעד רגעם האחרון ראו את עצמם נושאי אידיאה גדולה ואתראים לציבור גדול.

• • •

לאחר מעשה, לא קשה לגלות את השגיאות בקונצפציה של טרזינשטאט. אולי גם למקרא ספר זה המתאר רק חלק של אותה המסכת הגדולה ושל אותו הפרק הטראגי, התעורר אצל איזה קורא הקושיה: אנשים אלה, שהקימו את טרזינשטאט במסירות ובהקרבה עצמית כזו, למה לא הלכו הם בשתי דרכים אחרות המתקבלות על הלב: יצירת תנועת מחתרת ומרד גלוי בשעת הכושר? האנשים, שיכלו לתת את התשובה, אינם עוד בחיים — הם מתו באיומה שבמיתות. אולם כל היודע אותם. ואת מקום המאורעות יסכים, ששתי הדרכים לא היו, למעשה, קיימות בשבילם. בבוהמיה חסרה המסגרת האוביקטיבית בשביל תנועת מחתרת כל שהיא. ארץ קטנה, שגלילות הספר וגלילות-ההרים שלה היו מיושבים על ידי אוכלוסיה גרמנית נאצית, ודכים מאד מהתושבים הציכיים של שטחי-המישור הפנימיים שיתפו פעולה עם הנאצים המשתלטים. וגם כל יתר התושבים לא גילו נכונות או אומץ-לב אזרחי להסתכן בשביל מישהו וכיחוד בשביל יהודים.

המחשבה על מרד בחוך המלכות הצרה של גיטו טרוזינשטאט
לא יכלה לעלות על דעת אנשים, שהאמינו אמונה שלימה כי יודם
להציל את החלק רב־הערך ביותר של היהדות הצ'כוסלובקית, את
הנוער החלוצי שלה, ולהגיע לעתיד טוב יותר. במשך שלושת השנים
הצליחה כמעט התבנית. אילו הקדימה המלחמה להסתיים בחדשים אלו
דים, היו אנשים אלה בראש נוער נפלא, שהתנסה בכל צרות החיים,
משלימים את מפעלם ההיסטורי. אילו נגמרה המלחמה חדשיים קודם—
אבל בנידון זה הרי לא היתה לאנשים, הכלואים בגיטו צר, שום
אפשרות של השפעה. אפשר, שבסקרנו לאחר, תיראה לנו בעל
כרחנו כל הפרשה הזאת כהשליה גדולה, אבל מעינינו נושאה לא
נעלמה אף לרגע אחד הריאליות היהודית היחידה, ששמה ארץ־ישראל.
אילו היתה מכונת המלחמה של בעלי הברית, לכל הפחות, בחלק
האחרון של המלחמה הולכת בקצב מהיר יותר, כי אז היו בעלי־
ההשליה מטרוזינשטאט זוכים לתהילה כריאליסטים אמיתיים גדולים
ביותר. אולם הנצחון איחר לבוא בשבילם, ואין לנו אפילו קברותיהם
שנוכל לפניהם להרכיב בהנצעה את ראשנו. את אפרם נשא הרוח—
אבל זכרם חי עמוק בלבותינו.

כמו מראה־קסמים מופיעים נגד עינינו כמה מהמהזנות המתוארים
בימי עזרה־ראייה בספר זה: עבודת תרבות, חגיגות הרצל, אבל ברל
כצולסון, עבודת־חינוך ציונית, עזרה הדדית, הכשרה, שמירה על
ערכים מוסריים בתוך תוהו ובוהו של אונס וכפייה של 50—60 אלף
יהודים כלואים ונועדים למות. אלה מהווים לא רק אות־כבוד גדול
לדור, שבימים המאוימים ההם עמד בנסיון באופן נפלא כל כך,
אלא גם לא־דיאה, שהיא יצרה את דמותם והם שמרו לה אמונים עד
מותם.

מְשׂוּאָה
MASSUAH

בְּנֵי־בֵית הַחֲדָשׁוֹת

הועידה שהתקיימה ביולי 1940 באה לשמש הפגנה גדולה לתנועתנו, סיכום העבר ויחד עם זה דחיפה לעבודה אינטנסיבית, בעיקר בין אנשים חדשים שנעקרו מתוך סביבתם הקודמת בתוקף החוקים הגרמניים. בעצם, לא הופרעו עד כה חיינו בתנועה על ידי חוקים אלה. אדרבא, תפקידינו גדלו בימי המלחמה, קיבלו חשיבות מיוחדת על ידי זה, שתנועת הנוער נעשתה למסגרת היחידה בשביל הנוער היהודי, ועליה היה למלא את מקום בית-הספר, הספורט, הקולנוע ובית-הקפה. "החלוץ" נעשה למקלט בשביל האנשים, שאבד להם הקרקע תחת רגליהם. לטיפוס המערבי החדש של סתם-חלוץ הורה הוא את המוצא היחיד — העליה.

אל הועידה באו צירים מכל הפלוגות, אורחים מכל התנועות, באי-כוח מהסתדרות הציונית ומכל הגדוד הפראגמי, שהוגבר בהסתפחותם של הרבה מאות חברים מהסודטים.

ניתנה הסיסמה להתאסף ככל האפשר בלי לעורר תשומת לב, מפני שלא הודענו לשלטונות על כינוס הועידה מתוך חשש, שמא לא יתירוה. ובאופן מפליא באמת, זמן רב

(*) - סתם-חלוץ* - חבר שלא התחנך קודם בתנועת נוער ציונית חלוצית ובא ישר לשורות "החלוץ".

לפני המועד הקבוע כבר זרמו בהצנע אל אולם "המכבי" של בית-העם דמויות לבושות חולצות לבנות. הפגישה עם חברים בני ערים אחרות, ההתעוררות והשמחה מסביב לנו השכיחו מלבנו לגמרי את ההווה ואת הסכנה הצפויה.

בעמידת דום במקום שירת האינטרנציונל הרגשנו ^{מאחוריה} עצמנו חזקים ומאוחדים, במדה שכמוה לא הרגשנו זה זמן רב. קאמילו קליין סיכם את עבודתנו במשך שנת המלחמה: התפשטות הגדודים בחלקי-עיר שונים, ייסוד גדוד סוללים, התחרויות בלימודים בתוך שיכבת הצופים, הקמת בית-ספר לעלית הנוער, מחנה הכשרה של "יועל" ¹⁰⁰, כל פעולת הבוגרים הושקעה בתחומי הסניף ופלוגות ההכשרה. את פעולתנו עד כה קבעה העליה הגדולה. עלה בידי "החלוץ", שמנה אז כשלושת אלפים חברים, להושיב בששים-שבעים פלוגות כאלף נפש. החברים ברובם עבדו בחקלאות, ומלבד זאת גם בעבודת-יער, בסלילת כבישים, בחציבת אבנים ובתעשייה. כדי לאפשר לחברים את ההמתנה לעליה, נוסד בית-חלוץ, בית-חלוצות, ובשביל חברים תולים — בית-חולים. והמסקנה — על התנועה להתאמץ להגביר את השפעתה המתנכת ב"החלוץ".

ההרצאה על התכנית להמשכת העבודה הופסקה לפתע; אי-שקט, שפינה את מקומו לדומית-חרדה... על היציע הופיעו אחדים מאנשי ס.ס. הם מציבים את האנשים האחראיים, נותנים פקודה לסלק מיד את הדגלים, אוסרים את ד"ר קאהן ואחדים מהחברים העומדים בראש. הכל מחויבים לעזוב תיכף ומיד את האולם. כל אחד מצווה למסור את תעודת הזהות שלו ולהירשם. זאת הפעם

(*) סוללים — השכנה הצעירה ביותר בתנועת הנוער
(**) "יועל" — יוגנד-עליה, עלית נוער

הראשונה הראו לנו בהבלטה, שעבודתנו אינה יכולה
להימשך בשקט.

מסתגלים למצב החדש

אחר כך באה הכרזת איסור על ההסתדרות הציונית

„החלוקי“, תנועות הנוער וכו'. פירוש הדבר—העבודה הציונית
גית עוברת לאי־ליגליות גמורה. עבודת החינוך של התנועות
אינה יכולה עוד להתנהל במסגרת גדולה, המעונות של
התנועות נסגרים, הקבוצות יכולות להיפגש רק בדירות
פרטיות, וכך הולך ומתרופף הקשר שביניהן. מפעל
הדכשרה לא נפגע במישרין, כיון שהחברים הוכנסו לתוך
תהליך העבודה. באותו זמן מתברר לנו, שההסגר, המנתקנו
מכל העולם, הולך ומתחזק. העליה נדחית למרחקי העתיד,
אם בכלל יש להאמין עוד באפשרותה. היה בתכניתנו
להעלות באופן אי־ליגלי את כל החברים של „החלוקי“
והנוער שבגיל עליית הנוער. לצערנו, לא נתגשמו התכניות
ולסידור הטרנספורטים הגדולים האלה. גם כשקיבלנו מספר
סרטיפיקטים, היתה היציאה משטח הפרוטקטורט קשה
עד מאד. באביב נכזבה תקותנו האחרונה להגיע בכל זאת
לארץ־ישראל, היא הושמה לאל בתוקף אימרתו של אחד
ממנהיגי ס.ס.: „יהודים אחדים פחות או יותר — היינו הך.
אתם נשארים כאן“ — — — ובכן מוכרחים היינו לשנות
את תכניתנו ולהישאר בגולה.

„החלוקי“ שולב בתוך משרד העבודה של הקהילה,
הפלוגות נהפכו לקבוצות של עבודת־כפיה חקלאית.
פעולות הנוער, בית הספר „יועל“ וכו' הועמדו תחת פיקוח
מחלקת הנוער של הקהילה. המדריכים אושרו כמורים. ככה
עבדנו עד לגירושים הגדולים.

גם הקהילה בעשתה בעל כרחה לכלי-שרת ביד
הגרמנים והיתה אנוסה להוציא לפועל את הגזירות על
היהודים, שתלכו ונתרבו. הואיל והקהילה בהרכבה אז לא
יכלה לשמור על האינטרסים של היהודים, לאחר שחוסה
המוסדות היהודיים, קיבל עליו יעקב אדלשטיין וחוגו את
ההנהלה. יעקב הצליח במאמציו שיימסר לרשות הקהילה
חלק קטן של הרכוש היהודי הכללי, שעוקל על ידי
„הפקידות המרכזית להגירת היהודים“ (לאמיתו של דבר,
מוסד לשוד-יהודים מאורגן). עתה נעשה הכרח לארגן את
יהדות הפרוטסטנט וקודם כל ליצור בקנה מדה גדול
מפעל לעזרה סוציאלית (בתי-חולים, בתי-מחסה לחולי-רוח
וכו'). על היהודים נאסרה כל דריסת-רגל במוסדות
ציבוריים כלליים — מקימים איפוא מוסדות יהודיים. כל
בתי-הספר, ובתוכם גם היהודיים, גנעלו בפני היהודים —
מיסדים חוגי-לימוד קטנים ומלמדים שם באופן בלתי-
ליגלי. ליהודים אסור להיכנס לשום מסעדה — גוסד איפוא
בשביל המעמד הבינוני מטבח על-יד בתי-התמחוי של
מחוסרי-אמצעים.

אמנם מרכז העבודה נאלץ לסדר קבוצות לשם ביצוע
עבודות-כפיה, אבל הוא מחפש ומוצא גם את מקומות-
העבודה המעטים המותרים עדיין ליהודים. היהודים
מוכרחים לשנות את מצבם המקצועי והסוציאלי. ומכיוון
שהאפשרויות האינדיבידואליות ללמוד מקצוע חדש הן
בלתי מספיקות, גוסדים שעורים ללמוד מקצוע, המחנכים
כוחות מקצועיים טובים. המוסד הפסיכו-טכני. להתייעצות
מקצועית הקל על האנשים את בחירת המקצוע.

מחלקת-הנוער, שהנהלתה היתה בידי חברינו, דאגה
לא רק ללימוד, אלא גם למקומות לימוד ולמקומות עבודה

במשקים אריים, בשביל בני הנעורים שלא נקלטו ב"יועל
ובחוגים המקצועיים...

בתי-הקברות היהודיים — מקומות נופש.

משואה

MASSUAH

זה כבר עשרות שנים חדלו להשתמש בבתי קברות
אלה, רק לפהקים סרו לשם מבקרים בודדים. אולם עתה
נשתנתה התמונה עד להפליא! היהוקים מבקשים להם נופש
במקום היחידי השייך עדיין להם. מנוחת האבות מושבתת
על ידי הבנים. הזקנים מספרים כאן זה לזה על ימים עברו,
שהיו טובים מאלה, וכך משכיחים הם לרגע את צרותיהם.
אמהות מסיעות בין שורות הקברים את עגלות-הילדים,
סורגות בישיבה על הספסלים או על גבי הקברים ומשגיחות
על ילדיהן, המתאבקים מאחורי המצבות והמקפצים על
התלוליות—בית-הקברות מתאים למשחקים רבים! לעתים
נפגשות כאן גם הקבוצות שלנו, כי כאן אפשר לקרוא
ולשוחח באין מפריע.

חגרש "הגיבור".

ובימים הקשים ההם נאסרה על כל יהודי פראג
היציאה מן העיר; כרידשא, גניטול, מגרשי-התעמלות
היו אטורים בהנאה ליהודים. לפיכך חיפשו דרכים לאפשר
לכל-הפהות לילדים ולנוער הנאת-נופש כל שהיא. מחלקת-
הנוער השיגה את פינויו של מגרשי-התעמלות היהודי
"הגיבור" למטרה זו, כי שני בתי הקברות היהודים הישנים,
בעיר העתיקה ובז'ישקוב, לא יכלו עוד להספיק.

עולם מלא צופנת בחובה המלה "הגיבור", עולמם של
הילדים ובני הנעורים, כליל החופש של אותו הזמן. זהו פרי
מאמציו של פרידי הירש וחוג חניכיו. הנוער עצמו סיגל

שוב למטרותיו את המגרש הזה, ששימש קודם לתרגילי
ההתעמלות של נוער היטלר. הנוער הקדיש לזה יום יום
את שעות-הפנאי אחרי עבודתו. במשך שני קיצים ^{מסגרת}
מגרש "הגיבור" לאנשים הצעירים מעט חופש-תנועה
טבעי, שמש, סימן דשא, מקום להתעמלות, לשיחות
וכינוסים, תחליף לטיולים ומחנות-קיץ, תחליף לטבע. שם
גם לימדו המורים חוגים מצומצמים. מלבד ההתחרויות
הספורטיביות היה שם אפילו מחנה אהלים. כל חבר
התנועה, שהיה לו פנאי, השתתף בתכנית, שנמשכה שבוע
אחד. סוללים וצופים שבילו שם את כל היום, קיבלו מושג
מה ממושבת קיץ. היו נשארים שם ללון, על אף איסור
היציאה מהבתים ועל אף חרדת ההורים; היו חומקים ועוֹבְּ-
רים לבלי עורר שימת לב. הרומנטיקה של הנוער שלנו
בשנת 1941! שרו וסיפרו על ארץ-ישראל, שהיתה רחוקה
כל כך, נבצרה כל כך מגישתם, אגדה זרה בשביל הצעירים
החדשים, מקור כיסופים בשביל הותיקים לחירות, למולדת,
שאוּלֵי בכל זאת עוֹד יגיעו אליה, וריקוד התורה אף הוא,
כמו כל החיים האלה, היה רק במרומי, היה נפסק עד מהרה
ומתחיל בכ"ז שוב מחדש. יום הסיום, שבו התכנסה שם כל
התנועה, למן הסולל ועד הבוגר, שנה אחת אחרי אותה
הועידה, הראה: אנחנו עודנו מהווים כוח, עוד לא אבדנו,
התנועה מוסיפה לחיות, על אף כל המכשולים והמעצורים.
הגיע הסתיו ועמו הגירושים הראשונים. "החלוק"
דועך. הצריך היה עוד לפעמים מתעורר לחיים, כאשר היו
מתאספים בו החברים המעטים, שניצלו עדיין — וגם אלה
לא לזמן רב. מצב-הרוח נעשא מדוכא יותר ויותר, רק
לעתים רחוקות עוד תישמע שירה, עוד אביב אחד ועוד
קיץ אחד — לאט לאט הולך ונגמר שרותו של הצריך.

זכשם שבפראג היו בית-הספר "יועל" ו"החלוץ" את
מרכז הנוער היהודי, כך גם בברנו ובאוסטרבה החקבץ
הנוער מסביב לנקודות גרעיניות אלה.

הכשרה.

החל משנת 1939 נשתנתה ההכשרה שינוי יסודי.
לאחר היסול הפלוגות העירוניות היה מן ההכרח לחפש
דרכים חדשות. כיוון שבאותו זמן, מחמת ניתוק סלובקיה
מצ'כיה, נתהוו בצ'כיה מחסור בפועלים חקלאיים, לא קשה
היה למצוא מקומות עבודה חקלאית בשביל החברים.
לצערנו, היה קיום הפלוגות מוגבל בזמן, רק קבוצות
מעטות יכלו להחזיק מעמד במשך החורף, באחוזות הגדולות
סודרו החברים רק בעבודות עזר, במשקים קטנים עשו הם
את כל העבודות. תנאי העבודה היו דומים לאלה של
הפועלים הסלובקים — 10-12 שעות עבודה ביום, כלכלה
(צרכי אוכל והסקה) ומלבד זאת שכר מינימלי לפי שעות-עבור
דה ודירה בלתי-מספיקה. הפלוגות היו מורכבות בדרך כלל
מ-20 — 10 חברים, לכל 10 חברים חברה אחת, עובדת
בשכר, להנהלת משק הבית. רמת החיים של פלוגות אלה
היתה נמוכה — כל שכר עבודתם הוצא לאכילה, בדרך-כלל
רק פלוגות מעטות, שהתקיימו שנה-שנתיים, היו
מסודרות היטב. האינטנסיביות של העבודה התרבותית
היתה תלויה בתנאי העבודה. בפלוגות אחדות היו היחסים
של האוכלוסיה ושל בעלי האחוזות אלינו מתוחים מאד.
עבדנו תחת לחץ תמידי ואיומים: „אם אינכם עובדים
דייכם, יכול הגיסטאפף לעזור!" לאחדים היתה עמדה
חיובית יותר כלפינו, אבל בכל אופן כשבאו הגירושים, לא
היה איש נכון לעזור לנו.

או נתעוררה השאלה, אם על החברים להישאר במקומם או ללכת בטרנספורטים יחד עם בני משפחתם. לא מצאנו פתרון מוחלט לשאלה זו. רק פלוגות אחדות הלכו יחד, משום כך נמצאה התנועה בשנת ארבעים ואחת-ארבעים ושתיים במצב של התפוררות. חלוקת הפלוגות ^{קטנה} הנורמים היתה כזו: ל"השומר הצעיר" שעד שנת 1938 לא היתה לו שום דריסת רגל בארצות ההיסטוריות, בזהמיה ומורביה. ואחר כך היה מספר חבריו קטן, היו עתה שתי פלוגות, מכבי הצעיר 30%, וכל השאר היו פלוגות מעורבות שראו עתידן בקיבוץ המאוחד. גם ל"מורחי" היו אחדים בהכשרה.

המעגל מסביב לנו נסגר לגמרי. את ארץ-ישראל על בעיותיה האקטואליות לא ידענו. המאבק הקשה לשם עליה לארץ ולשם יצירת מקומות הכשרה בחוץ לארץ — פסק. כל התנועות היה להן להילחם באותם הקשיים, ההבדלים בין הזרמים ההתיישבותיים בארץ, שקבעו בהתלכדות קבוצות ההכשרה. איבדו לאט לאט את טעמם. עתה היה עוד חשוב רק להכשיר את עצמנו בשביל ההתיישבות העובדת (שבזמן מן הזמנים נזכה לה — מתי? איש לא ידע). ולחזק את התנועה החלוצית בכללותה לקראת הנסיונות הקשים הממששים ובאים. שוב חזרו ונשמעו קולות הקוראים לאיחוד. עוד לפני-כן הגענו לידי התאחדות רשמית של תנועות הנוער, שאמנם היה לה ערך רק מבחינה אירגונית בלבד. למעשה באה עכשיו ההתקרבות קודם כל בשכבה השניה, בבית הספר "יועל", במגרש "הגיבור", במעונות הנוער, בשרות-העזרה לטרנספורטים. אלה היו תכלי הלידה של החלוץ האחיד שקם אחר-כך בטרזינסטאט.

בפלוגות אי אפשר היה להגשים השתלמות חקלאית יסודית. לכן חשבו על ייסוד חזות-לימוד לפי הדוגמה הגרמנית. בקיץ שנת 1940 פנה משום-כך "החלוץ" אל הקהילה בהשתדלות לקבל למטרה זו אתחזה יהודית. ואמנם בוצע הדבר ונוצרה חזות-לימוד בלינדן. לצערנו תפש הגסטאפו את הרעיון הזה וביצע אותו על-פי דרכו. לאמיתו של דבר, לא היתה זו הקרויה חזות-לימוד, אלא מחנה עבודה. שכמוהו כבר היו קיימים רבים בארצות הכיבוש. אמנם האנשים היו שם רק זמן מצומצם, אבל הספיקו לקבל מושג ממשמעותו של מחנה עבודה תחת פיקוח גרמני. עוד לפני הגיטו וההעברה לפולין. אמנם שם אפשר היה על ידי מכתבים וחבילות לקיים מגע עם העולם החיצוני. בתחילה עוד שלח "החלוץ" חברים מרכזיים אחרים לחוזה, אבל לא היתה להם שם השפעה רבה. במשך הזמן היו גם חיכוכים עם המתבוללים, שהפריעו להתבססות. התאמצנו להקל על סבל המחנה בפעולה תרבותית. לשם כך גוסדה קבוצה דראמטית, תזמורת קטנה וכו'... וכדאי לציין, מחנה זה שימש באחרונה מחסה מפני הגירושים, כי מנהל המחנה רצה להשאיר אצלו את היהודים שלו. אחרי שלוש שנות קיום חוסל לבסוף המחנה ושרידיו הובאו בקיץ 1943 לטרזינשטאט.

טרנספורטים.

סכנת הגירושים היתה צפויה בעצם כבר באוקטובר 1939, כאשר שולחו האנשים הראשונים מן אוסטראך אל ניסקו שעל הסאן. אף-על-פי-כן עלה בידי טובי היהודים

על ידי הכסיסים מוצלחים לדחות בכל פעם את הסכנה הזאת וכך למנעה במשך שנתיים. כל יהודי הפרוטקטורט נאלצו להרשם להגירה. לכל יהודי היה תיק משלו בו נרשמו פרטים עליו וביתוד על הרכוש. פירושה של ההרשמה — ^{מסוואה} מסוואה MASSOAH — הרכוש והקנין הכללי של „המהגרים“, שהפקידות המרכזית עיקלה אותו לטמכת „קרן-ההגירה“ כביכול.

כשנה האחרונה לפני החיסול היו כבר יהודי פראג במידה ידועה נתונים בתוך גיטו. הם היו מחויבים לעקור וזת דירתם מכל חלקי פראג ולהצטמצם בשני רובעים של העיר ובדירות שהיו כבר לפני זה שייכות ליהודים. כל משפחה קיבלה חדר, באופן שארבע-המש משפחות התגוררו בדירה אחת. שהיתה דומה למחסן רהיטים. מעתה נאסרה כל דריסת רגל יהודית ברחובות הראשיים. כל יהודי מוכרח היה איפוא ללכת בדרכי עקיפין ארוכות. כדי להגיע לדירתו. בחשמלית יכלו הפועלים היהודים להשתמש רק על-פי רשיון מיוחד (ורק בפלטמורפה של של הקרון האחרון). אף ה„כוכב“ היהודי הופיע בינתיים. אספקת צרכי-אוכל הלכה וקשתה. כי על-פי כרטיסי-המזון המיוחדים ליהודים קיבלו רק את המינימום. ואף זה רק בזמן מיוחד ליהודים — משעה 3 עד 5. כרטיסי הלבשה לא היו קיימים בכלל. נוצר גיטו אף כי בלי חומות ובלי תיל-דוקרני.

בסתו 1941 אי-אפשר היה שוב לדחות את גירוש היהודים. באוקטובר יצאו מפראג זה אחרי זה 5 טרנס-פורטים. 1000 איש בכל אחד. ללודז. הקטסטרופה באה במפתיע. אף-כי זה כבר דיברו על ריכוז יהודי-הפרוטקטורט עם באחד המקומות שבבוהמיה. על ההעברה לפולין לא חשבו כלל. גם אחרי שעשו את ווינה נקיה מיהודים. לא

חשבו בפרוטקטורט, שגם כאן יכול המצב להגיע עד לידי-
כך. את הקטסטרופה בפולין חשבו לגורלה הרע המיוחד של
יהדות פולין, לא יכלו ולא רצו להאמין שההשמדה יכולה
לפגוע בכל העם.

משואה
MASSUA

הראשונים היו מכל הבחינות בלתי מוכנים, בשעה
שקיבלו את ההזמנה להסעה. רובם התבלבלו לגמרי, לא
ידעו מה לקחת בתוך חמישים הק"ג, שהורשו לקחת אתם—
בגדים או מזון? על היהודים הנשארים העיקר חוסר-
הבטחון. רגש אחד השתלט על היהודים — רגש הפחד. כל
אחד התאמץ להגיע להעברה, כי לא ידעו, מה יבוא אחר-
כך. בו בזמן התרבו גם מקרי התאבדות. כל אחד התחיל
להתכונן, חוסכים ואוגרים צרכי אוכל ומחזיקים את
המזוודות תמיד ארוזות. טרנספורט — זו הייתה המלה,
שכבשה את כל החיים. אף-על-פי שהקהילה השתדלה לסדר
את המשפחות, כשהן מקובצות יחדיו בטרנספורט אחד,
לא תמיד עלה הדבר בידיה. האנשים רצו להיות יחד, הם
גרשמו לשם זה מרצונם הטוב, עשו את הכל, כדי להיכלל
בתוך הטרנספורט, והיו מאושרים, אם זה עלה בידם.

בתוך תוהו-זבוהו זה חיפשנו דרך לעזור לחסרי-
עצה ולחסרי-ישע, לזקנים ולחולים. שירות-עזרה, מורכב
בעיקר מן הצופים שלנו, אורגן על ידי החברים. בזמן
יציאת הטרנספורטים היו הם יום ולילה במצב-הכן. המרכז
היה מקבל את הקריאות לעזרה ושולח את הנוער בקבוצות
קטנות אל הגבוכים. הנערות תופרות, הצעירים עוזרים
באריזה, והכל דואגים לסידור הקניות ולמילוי השליחויות.

* פתקת הזמנה עם מספר הוסצה לידי חמוטן באמצעות מקורי
הקהילה 3 ימים, אך למעמיט גם שעות מעטות, לפני יציאת הטרנספורט.

האחרונות. מרגיעים ומביאים באחרונה את החבילות אל
בכר המסה.

במקום שם היתה קודם התערוכה של פראג, סודה
עכשיו מחנה שהכיל לפעמים אלף איש. הכל מאורגן באמסואה
„נפלא“. ההעברה נעשית בשקט ובסדר, אנשי הס.ס. עדיין
אינם נראים בחוץ, לכל דואגים סדרנים יהודיים. אנחנו
בתוך כרד גדול. כל העולם מביט בנו. אולם הגויים האלה
אדישים הם כל-כך. אמנם יש ויהודי מרודף-לעייפה, עמוט
ילקוט, יקלוט פעם מבט-חמלה. אבל, בעצם הרי ישר הדבר
בעיניו של אותו גוי! בעצם „תודה-לאל, אנו נפטרים מהיהודי-
דים“, אף נשקף מתוך מבטו עוד דבר-מה: „היהודים נושאים
אתם מה-שאינם רוצים להשאיר במעונותיהם בידי אלה
הקרויים „שומרי הפקדונות“. ונוצרים רבים כבר רואים את
הרכוש היהודי כקנינם הם.

גם כאן באולם התערוכה אירגון מופתי. שאלונים הרבה
לאיך-מספר מתמלאים, שעונים ותכשיטים נמסרים בהכרת,
תעודת הזהות מקבלת את הגושפנקה „משלוח לגיטו“ ואת
מספר הטרונספורט (למשל A. E. 56. הטרונספורטים היו
מסומנים באותיות ובצירופיהן) כעבור שלושה ימים יובאו
האנשים בלילה בדממה גמורה אל בית-הנתיבות שבקירבת
מקום. הם מרגישים, שהחלה שליטת האכזריות ומעתה לא
ימלטו עוד מידה. הזקנים חשים, שהם תולכים לקראת-
המוות, אבל הצעירים בוטחים בכוחם, שיתן להם את
היכולת לשאת ולסבול — הם עודם נחוצים בשביל העבודה
כאן, כמו בכל מקום, האשליה הגדולה היא הגורמת,
שהאנשים נותנים בלי התנגדות להובילם אל הכליון. בכל
צרי הפרוטקטורט אותה התמונה.

יש שואלים: איך זה לא היתה כאן כל בריחה, כל

התחמקות במידה מרובה. כמו שהיתה זאת בכל מקום
בארצות הכבושות? — להתחבא בקרב האוכלוסיה הארית,
להימלט אליהם היה אי־אפשר בשביל המונים גדולים. רק
יחידים הצליחו בכך. בפרוטקטורט היה הגיסטאפו מאותה תאנה
היטב ביותר. ה.ס.ס. והגיסטאפו שלטו על כל פינה בחוזק
יד יותר מאשר בכל יתר הארצות. המחותרת הקומוניסטית
היתה קטנה, רובה ישב במחנות־הריכוז. הם היו בכל־זאת
נכונים לעזור, אך יכלו לעזור ליחידים מעטים בלבד.
כל יתר האוכלוסים לא היו נכונים להחביא יהודים. בריחה
אל מחוץ לתחום היתה כמעט בלתי־אפשרית. הפרוטקטורט
במרכזה של ממלכת גרמניה־הגדולה היה מוקף מכל עבריו
ארצות כבושות, וגבול סלובקיה היה נשמר בהקפדה מרובה
מאד.

אחרי הטרגספורטים הראשונים נתעורר בקרב „הח־
לוח״ ויכוח־גדול (כפי שנתברר עכשיו — ויכוח גורלי)
אם על חברי „החלוח״ להציל את נפשם, להוציא את עצמם
מכלל הציבור היהודי—או להסתפח עליו, לא לפרוש ממנו.
היו חברים, שנטו לפתרון הראשון. עוד אפשר היה להשיג
בכסף רב דרכיות מזויפות. התנועה לא מנתה אלפי חברים,
גם התחמקות במדה גדולה יותר היתה אולי אפשרית. שקלו
גם את אפשרות הבריחה דרך סלובקיה להונגריה. בדרך
הזאת בחרו רק יחידים מעטים, שמוצאם מחבל קרפטורוסיה.
שתי קבוצות חברים נתפסו באוסטרבה והומתו. דרך זו
נחסמה איפוא. מעטים הלכו כפועלים צ'כיים אל גרמניה
לעבודה ואלה הצליחו להיגצל. מספרי־קטן מאד נספח אל
המחתרת הקומוניסטית, קודם כל חברי „השומר הצעיר“.
אחדים מהם נפלו חללים. כצד השני עמדו טובי הציונים
ובראשם יעקב אדלשטיין, והם מלכתחילה הגנו על ההשקפה

שמן החובה היא להישאר יחד עם כל הציבור, לנהל ולסייעו. מי איפוא, אם לא התנועה החלוצית, חלוץ העם, יוכל למלא את התפקיד הזה? "החלוץ" הניח לחברות בודדים להתליט את החלטתם האינדיבידואלית, ^{אשר} כחטיבה שלמה התיצב הוא לפקודת יעקב ארלשטיין, ^{אשר} החברים, שהצילו את נפשם הם, דאו (אף כי לא הובע הדבר במפורש) כבוגדים בעם ובאידיאה החלוצית. אי-אפשר היום להאשים את אנשינו בגלל עמדתם זו. הם פעלו מתוך הכרה עמוקה, שהדרך הזאת היא היחידה הנכונה, אם רוצים לעזור לעם. יעקב עצמו הרבה להשתדל לטובת הגיטו שבטרוזינסטאט, כי האמין, שעל-ידי-זה יוכל לשמור לכל-הפחות על חלק של היהדות הצ'כית מפני הגירוש לפולין.

באחוות טווינרה

חברי המעון (הקומונה) שלנו שעבדו במוסדות (מרכז, הנהגה, ביה"ס "יועל" וכו'), החליטו זה כבר ללכת להכשרה. סוף סוף ביוני 1940 הגיע הדבר לידי כך, שאפשר היה לשחרר את החברים. מוכרחים היינו לחסל את המעון. את הסידורים האחרונים ביצעתי לא בלב שוקט. אני, שניהלתי שם את המשק, היה לי המעון חשוב יותר מאשר לכל שאר החברים. הוא היה מרכז לבוגרי התנועה. כאן היה מקום לשיחות והתייעצויות, ומתוך שיחות פרטיות רציניות ורציניות-למחצה צמחה לפעמים המצאה טובה לתועלת העבודה. או עוד הרבו שם לשיר. ואף-כי התאוננו לפרקים החברים, שבמעון נמצאים אורחים יותר מדיירים, ושאין די מנוחה ואפשרות להתכונן וכו', הרי היה ערך רב לביקורי האורחים.

ברצוננו היה לכונן פלוגה טובה. אולם החבריא לא
נשאר יחדיו. חולקנו לפלוגות שונות, כדי להיות שם
גרעינים. כך נשארו רק מועטים מחברי התנועה, היתר
היו סתם חלוצים מכל המינים. ממזרח וממערב, מן הישן
ומן החדש. העניקו לנו גם חבר, שהמרכז היה אובד-עצות
ביחס אליו ולא ידע שוב מה לעשות בו. אותו חבר גרם
לנו, ביחוד לנערות במשק הבית, קשיים רבים...

לבסוף ב-16 ביוני 1940 יצאנו עשרה נערים ושלוש
נערות, לסוויגרה. המקום נאה להפליא. עמק מוקף גבעות
מכוסות יערים עבותים. היינו מופתעים ומאושרים מן
היופי הרב הזה. זמן רב כל כך הייתי שרויה מחוץ לכפר...
האחוזה, שבה עלינו לעבוד החל מיום מחר, היתה בימים
שעברו שייכת ליהודי, עתה היא נמצאת בידי חברה צ'כית.
היא מכילה 300 הקטר אדמה, 100 גלגלות בקר, 6 סוסים
זכו, חצר גדולה ובה בית-אחוזה יפה מאד וגן גהרר
(אמנם לנו לא הורשתה הכניסה לתוכו). האחוזה היתה
גובלת עם הכפר, שהשתרע במעלה הגבעה כמעט עד היער.
הוליכנו לדירתנו: חדר ומטבח ושני תאים. הכל קטן
מאד. לא הופתעתי. הפלוגה, שבה הייתי אשתקד, גרה
בצפיפות גדולה עוד יותר ומוכרחים היינו להסתגל (אל
תשאלו, איך). גם עכשיו נסדרר איך-שהוא. החברים,
שבאו כבר ימים אחדים קודם לשם הכנה, התקינו מתצלאות.
המקום הספיק לעשרה אנשים בדיוק (מן הקיר האחד עד
הקיר השני). מלפניהם נשאר עוד שביל צר. למטבח
קבלנו רהיטי-גן לבנים (אינו זכות מיוחדת!). כך שהמראה
כאן הזה נאה תמיד. אנו, שלוש הנערות, מצאנו לנו מקום
מצומצם בתאים הקטנטנים. גם מבחינה זו שימשו הפלוגות
הכנה טובה למדי בשביל העתיד. אחת גמרנו בלבנו:

ללמוד הרבה עברית. אבל טעינו קצת בחשבון. כל עונת
גמשך קציר החציר, נשאר עוד מעט פנאי. אבל אחר כך
בא הקציר ממש ואז לא היה עוד כל נופש. פסקו שבתות
וימי חופש. לעתים קרובות היו החברים באים הביתה רק
בשעה 9½ בערב. באותו זמן היה ליל-שבת כל השבוע
כלול בארוחת ערב טובה יותר. גם הפועלים החקלאים
האחרים היו מנוצלים מאד. תנאי-השכירות שלהם היו מן
הגרועים ביותר, רמת חייהם — הגמוכה ביותר. שכנינו,
המכונים deputatnici היו בתחילה מתיחסים אלינו
בחשדנות. הם לא יכלו להבין, למה אדון צעיר ממושקף
ומלומד הואיל ללכת ברצונו הטוב אל הכפר לעבוד
ולהתאמץ לחיות כמוהם, כשהסברנו להם, שאנו מבינים את
עצמנו, למען גדע בעתיד לבנות את ארצנו, הבינו אותנו
כבר יותר טוב ובמשך הזמן התפתח כלפינו יחס טוב
לגמרי. בשלימות, בבהירות לא הבינו אותנו בכל-זאת אף
פעם, בעצם נשארנו זרים להם, אף בשעה שדברנו
בלשונם.

רציתי מאד לצאת אל השדה יחד עם כולם, אבל אף
פעם לא עלה הדבר בידי. החברות זולתי לא ידעו לבשל,
לכן הייתי מוכרחה להישאר בבית. גם כאן לא הייתה העבודה
קלה, לעתים קרובות עבדתי כ־16 שעות. אבל על-אף
העבודה הקשה, כשהייתי מרגישה, שהחברים בבית
מרגישים את עצמם בטוב, שהכל בסדר והאוכל טעים,
היתה באה שמחה גם ללבי ומתגדפת התונה, שעמדה
תכופות להכריעני. לעתים, כמובן, אירעו גם תקלות. את
אחת מהן, שהצחיקה מאד את כל החבריא וליפפה אותנו
זמן רב, לא אשכח. זמעשה שהיה כך היה. בזמן הראשון
היו מצויים המקרים, שמשחו במטבח לא עלה יפה, משהו

גחרך, גמלח יותר מדי או פחות מדי וכד'. פעם רציתי להפתיע את הנערים ובישלתי דבר מה טוב מאד. ביקשת מאת החברה להגיש לי את המלח, טעמתי: מלוח פחות מדי, ובכך הוספתי עוד מעט. טעמתי שוב: עדיין פחות מדי. זרקתי לתוך לתבשיל מלוא החופץ ולא טעמתי ^{השואה} והנה בשעת הארוחה הועלה המאכל על השולחן. החברים עיוו את פניהם (בדרך כלל היו אדיבים למדי). אחד העיר: "אכן היום אין את מאוהבת כלל, הבו נא את המלח". הוא סוקר את המלח בחשד, טועם ממנו ופורץ בצחוק גדול; הוא פיענח את התעלומה: "המלח" היה סודה-לכביסה... ואף על פי כן סיגלנו לעצמנו את תורת הבישול.

היער קרוב כל כך, הוא מושכני כל כך, אני מוכרחה לעלות אליו. באחד הימים ארזנו את צרורותינו — לערוך טיול היערה. אבל רצינו לאחד את הנעים עם המועיל והבאנו אתנו משם הביתה פרי גרגרים למכביר. אכן אנו עולים שמה לפעמים, ובכל פעם טיול זה הוא לנו כעין פרס. הגופש כאן רישומו נשאר זמן רב. לעתים רחוקות הייתי באה אל השדה להביא לחברים משהו לשתיה, וכך נשארה משאלת לבי — לעבוד בשדה — ערה אך ללא הגשמה. באחד הימים קיבל חבר הודעת-אישור לעליה בלתי-ליגאלית. לא היתה זו שיירה של "החלוץ". באה ללבי מעין קנאה. הרי גם אני הייתי יכולה להצטרף! אותו חבר, שזה לא כבר בא אלינו, יגיע בקרוב לארץ-ישראל! בשבילו זהו רק המוצא היחידי ממצבל אין לו במעט כל יחס נפשי אל הדבר. ואנו, שנה שנים נתונים כל חיינו רק לרעיון האחד, לרעיון העליה לארץ-ישראל, אנו, השואפות והנכספות לעליה יותר הרבה מאיש זה, מוכרחות עוד להישאר כאן ואיננו יודעות, אם עוד נזכה להגיע אל

הארץ, והרי יכולתי כבר אשתקד לעלות יחד עם הוריי
ולא עליתי. משום שהמשמעת כלפי התנועה לא הרשתה
לי את זאת. לא יהיה זה מעשה חלוצי, אמרו החברים ראש
התנועה, לגסוע בשיירה כזו; הבנתי והסכמתי. התנועה
תדאג לכך, שאנו עוד נבוא לארץ ישראל. כשטלגרף-
ידיד: "בואי אתנו" דחיתי זאת שוב. והנה הלה הצליח
עוד לבוא לארץ ישראל, אמנם בשחיה, אבל סוף-סוף
הגיע לחוף, לבית... ואנו עדיין מצפות...
באחד בספטמבר 1940 קרא לנו המנהל: האחות
עוברת להנהלת הגיסטאפו, ליהודים אין כאן מקום עוד.
אירוז את הפציקם! — — כך בא הקץ החטוף על פלוגת
סוויגרה. המאזן היה בכל זאת חיובי. הוספנו הרבה על
ידיעתנו.

מלחמה בגרדת

כששבתי לפראג, קיבלו את פני במלים אלה:
המפתחת את מפני גרדת? הכטתי אל החברים באי-הבנה.
בארו לי: נחוץ לנו אדם למוליטורוב. החברה שהיתה שם
הלכה ונשארו שם רק שתי צופות-בוגרות. נחוצה להם
מבשלת, שתהיה גם מדריכה. וקודם כל תצטרכי לבער
משם את נגע הגרדת. נסעתי לשם מיד. יודעת אני את
הצעירים והצעירות שם. רובם היו חניכי אשתקד
בהכשרה-הצעירה בברנו. עכשיו הם כבר בתכשרת-הביניים
(כך קראו לפלוגות תלמידים, שעברו בעזרת מדריך).
אבל הם בכל זאת זקוקים עוד להדרכה. ובכן רוצה אני
לעשות במיטב יכולתי. אמנם התפקיד כאן קשה יותר,
מאשר בפלוגת מבוגרים. תנאי העבודה הם רעים למדי
בשביל אנשים צעירים. למוליטורוב, על יד בית-חרושת

מסואה
MASSUJAH

ד"ר אריך מונק
מנהל מפעל חבריאות בסרזינשטאט

אינג' אוטו צוקר
מראשי הציונים בצ'כוסלובקיה ו-מזקני היהודים במרזינשטאט.

חנה שטיינר
'ושבת-ראש ויצ"ו בצכר'סלובקית

לאו יאנוביץ
מזכיר-זמני היהודים בסרוינשטאט

גדול למרמלדה, ישנן משתלוח-עצים, הגדולות ביותר
 בארץ (עד 2 מיליונים עצים). עתה בדיוק היא העונה
 הגדולה, עונת המשלוח. הצעירים עוקרים את העצים,
 נושאים אותם אל הצריף הגדול, בית-אריותם, הדרך
 רחוקה, המשא כבד. לעת ערב שבים הם הביתה עייפים
 מאד, אבל מוצאים הם עוד די כוח לעסוק בלימודים. מזג
 האויר הוא עדיין טוב, נוף-הסתיו נפלא כל כך. באותו
 זמן, כשמישירים את הגב ועולים במעלה ההר הביתה,
 מתענגים על הדומיה הגדולה. ביתנו עומד בודד לגמרי
 למעלה על ההר, רק אלון אחד עתיק-ימים ניצב על
 המשמר. נשקף לעינינו מישור רחבי-ידים המשתרע עד
 קצה האופק מזרחה, ובכל בוקר, כשהשמש עולה בצבעיה
 היפים להפליא, דורשים אנו בשלום ארץ-ישראל, השוכנת
 שם הרחק-הרחק מתחת לאופק. היודעים הם שם, כי
 אנחנו דורשים בשלומם?... אחר כך מתחיל סדר היום.
 אחרי הצהרים יש לפעמים שעה פנויה, אז רצה אני לתוך
 היער, הרחוק רק צעדים אחדים מן הבית, וכאן אני
 כבדיות גמורה מתיחדת עם רעיונותי. הם משוטטים
 כפעם בפעם אל אהובי בפשי, שזה שנה אין לי מהם כל
 ידיעה, אל החברים, אל הקיבוץ, אל המולדת, והגעגועים
 מתגברים. למה לי כל היופי מסביב כאן? אותה שמש,
 המאירה לי בעד העלים הססגוניים פה, היא גם המאירה
 בארץ-ישראל, ואותם השמים הכחולים נמתחים גם מעל
 לארץ-ישראל, אבל הם בכל-זאת אינם מקרבים אותי
 אליה... לפרקים הולכים אנו בערב לטייל, משוחחים על דא
 ועל הא, האנשים קרובים מאד זה לזה, מישהו אומר: שם
 רואים הרבה יותר כוכבים, והם מאירים ביתר בהירות...
 והנה בא קור, התחיל הגשם, הגרדת מציקה, הרופא

מסונאה
MASSDAH

טיפל בנגועי העור, והמחלה המתדבקת בכ"ז עברה מאיש לאיש, וגם אני, "המיסיונרית", הותקפתי. מן הכרח לעשות דבר-מה רדיקלי. שלחתי את קריאתי לעזרה: שילחו לנו איש המכין באמת משהו. המשתות של הרופא המקומי אינן מועילות כלום, ואם לא ימהר לבוא ולהביא ריפוי מסונאה יאכלו אותנו הטפילים הזעירים עד תום. תודה לאל, הופיע חבר המרכז, שקנה לו כבר נסיון בענינים מעציבים אלה. וכידו עביט גדול מלא משחה שחורה. הבאה להצילנו. הורר אותיו נראו לנו כאכזריות, אבל הן חוללו נפלאות. במשך שלוש שה ימים היו הצעירים הולכים לעבודה, כשהם מרוחים מכף רגל ועד ראש ולבושים מתחת לבגדיהם פיומיות, שאסור היה לפשטן. אין זה דבר קל, אבל הוא מצחיק בכל זאת. לא חסרו, כמובן, התלווצויות. בינתיים הוצאנו את הכל מן החדרים ושפשפנו בסיד-כלורי, ובליתול, את הקש שרפנו והוכרחנו לישון על הקרשים, ולבסוף יכולנו כבר לרחוץ את עצמנו (סבורה אני שהנערים מעודם לא התרחצו בחשק רב כל כך כמו הפעם) ומהגדרת נפטרנו. לנו. לצעירות, היתה עוד עבודה רבה בכביסת הלכנים. הכל היה באופן פרימיטיבי מאד. לא היה די עצים להסקה, ולכן סחבנו באין-רואים אילן. הוא היה לח ומוכר-חיים היינו ליבשו. את המרק, שהיינו מביאות לחברים. צריכות היינו להכין בזמן הקבוע. היו לנו גם דאגות שלנו... העיר היתה רחוקה, למטה במישור, הקניה שם היתה קשה בשבילנו — אבל מה בכך? לאחרים קשה יותר. זהרי אנו נמצאים בהכשרה. בערב יושבים אנו יחד במקום חם ויבש, והבגדים תלויים על גבי התנור ומסביב לנו. אנו שרים שירי ארץ-ישראל, מספרים, מדברים עברית, עד כמה שהדבר עולה בידינו (או לא היה הדבר עולה יפה

כלל) והעבודה חדלה להיות קשה כל כך, היום חדל להיות אפור כל-כך, הראגות נשכחות מן הלב, רק צפה ועולה שוב השאלה האיומה... אולם עוד קיימת התקווה...

תחילת שנכובה

איזו הפתעה נפלאה! העומד חלומנו להתגשם? מכתב מהמרכז בסתו 1940 קורא אותי לשוב: עומדים אנו לעלות לארץ-ישראל בימים הקרובים. איני יכולה כמעט להאמין. את השמחה אין לתאר, מתחילה הצפיה הארוכה האחרונה, הצפיה לעליתנו. הכל מוכן כבר, המזוודות הובאו למסילת-הברזל ושולם המכס, גם כל הניירות סודרו: דרכיה, ויזה, כרטיס-אניה. רק אחת חסרה עדיין — רשות היציאה. אנו מחכים. כל יום אומרים לנו: מחר או מחרתיים או השבוע. כך חכינו חודש אחד, שני חדשים, שלושה חדשים. ואף-על-פי-כן רוצים אנו להאמין, אם כי הספקות מרימים כבר את קולם.

בינתיים גרה אני בבית החלוצות בפראג. קשה מאד שם. הצפיפות איומה, אין כל מנוחה, איני יכולה למצוא לשון משותפת עם הצעירות שם. אוכלת אני בבית-התמחוי, אך למרות צניעות דרישותי איני יכולה על-פיה-הרוב לעכל את האוכל. בינתיים התחלתי לעבוד במפעל העזרה. הרי איני יכולה ללכת בטלה זמן רב כל-כך. חשבתי, זו תהי רק עבודה זמנית, עד העליה. מפולין מגיעות קריאות לעזרה. שולחים חבילות, ושוב חבילות. פעוט ואפסי כל-כך כל מה שעושים וכל מה שיכולים לעשות.

בינתיים נפתח החוג לעברית של הפרופ' ווסקינד-נהרטבי, כל החברים, שכבר התקדמו קצת, לומדים אצלו, גם ד"ר קאהן הוא בתוך המשוחתפים הקבועים. לומדים אנו

בשקידה רבה, יש לנו גם הנאה אמיתית מהלימוד. כל אלה
הנעימות נשכחות. אנו חושבים וחולמים עוד רק על
ארץ-ישראל, אנו מצוירים לעצמנו את התראותנו עם
הקרובים והחברים, את הפגישה הראשונה עם הארץ **מסואה**
הרי אנו קרובים מאד לכך. המתרחות גוברת ונעשית **MASRUHI**
מנשוא, זוהי תחרות-מירוץ בינינו ובין הגורל...

הגורל הכריע את הכף. באחד מימי אפריל 1941 בא
יעקב אדלשטיין מן מרכז הגיסטאפו וסיפר על המלים שנ-
אמרו לו שם: "יהודים אחדים פחות או יותר — היינו הך,
אתם נשארים כאן!"... כאשר סופר כבר.

קשה יותר מדי להביע במלים מה היה ערכו של דבר
זה בשבילנו. אבל בעל-כרחך אתה חי ובעל-כרחך אתה
מקבל יסורים. אני מהרהרת: עלי למצוא דרך, כדי שחיי
לא ייעשו חסרי-שחר. הגת שערי הארץ בעולים בפני לזמן
ארוך לאין-שיעור. אבל סוף סוף עתידה אני לעלות לארץ-
ישראל, ועלי לבוא אז לא בידים ריקות. הן רוצה אני
לסייע בבנין הארץ, לא די לי בזה, ששתי ידי יודעות
לעבוד, צריכה אני להתמחות יותר בעבודה האהובה עלי.
ולכן היפשתי מקום עבודה, ששם אוכל ללמוד היטב גננות.
כיון שהיתה לי כבר הכשרה של שנתיים, הרשו לי את
ההכשרה המקצועית. יגעתני ומצאתי, בת-מזל אני.

העבודה מעייפת, נוסף לכך מכבידה הנסיעה הארוכה
בצפיפות למקום העבודה. בבית אין כל מגווח, וכיון שביך-
כך וביך-כך איני יכולה למלא כל תפקיד בבית-
החלוצות, עוזבת אני אותן ועמי עוד שלוש חברות. שיחקה
לנו השעה ומצאנו דירה אצל אנשים חביבים מאד בבית
מוסיקאלי. אז כבר התגוררו בכל דירה משפחות אחדות,
משום כך היה חשוב מאד לכל אדם הרוצה לשמור על

שלום ביתו שיהיו לו שכנים טובים. אני ממשיכה עוד
לאכול בבית החלוצות, וכך שומרת אני על המגע הישית
עם החברים, לא עם חוגי הצד. מלבד זאת קבלתי על עצמי
שוב את הדרכת קבוצת הצופים הקודמת שלי, יום ראשון
בשבוע (יום המנוחה מהעבודה) מוקדש לה.

MASSUAH

אחד במאי ב... מערה

גאטר כבר על היהודים לצאת מן העיר. בתוך פראג
הגדולה ישנם עוד מקומות אחדים, שאפשר להזדמן שם,
אבל תמיד מרגיש אתה את עצמך בלתי בטוח ובלתי חפשי...
הגיע יום האחד במאי. תמיד חגגנו את היום הזה, מחויבים
אנו לעשות זאת גם עכשיו. ביחוד עכשיו! הנערים
והנערות, שכל שבילי פראג נהירים להם, מציעים: את
המערה שעל יד הלוּבטין... יורד גשם, המשרה רוח עצבות,
כאילו רוצה הוא לומר לבני האדם, שיום זה שוב אינו
יום טוב בהיר ומשמה, וכי העבודות מחשיכה את אורו.
...מצאנו את המערה, גרות הבאנו אתנו, לפני פתח
המערה העמדנו משמר. הגה זוחלים אנו אחד-אחד לאורך
כל המבוא הנפתל. קירות המערה אטומים. כאן יכולים
אנו לדבר ולשיר באין מפריע. בפעם הראשונה אחרי זמן
רב הושמעה שירת האינטרנציונל בקול רם, (בשנים הקודמות
הסתפקו ב"במקום" אינטרנציונל והיה נשמע רק בלב
פנימה). שרנו עוד שירים סוציאליסטיים רבים. דיברתי
לפניהם על האחד במאי, לפני השומעים, המוארים באור
קלוש של הנרות, ועיניהם הרציניות העידו על קליטת
הדברים. הפעם אין זה עוד משחק רומנטי, זה נהפך
לרצינות מרה. הרינו אנוסים לחול לתוך מערה, כדי
להיות חפשים. אני מרגישה את הרצון המשותף: רוצים

אנו להחזיק מעמד ; אם גם נאלצים אנו לשתוק אי אפשר
ליטול ממנו את הכרתנו הפנימית, את אמונתנו.

עוד „פיות מרגוע“

מסוואה

MASSUAH

היה בפראג עוד מקום אחד, שבו יכלו יהודים למצוא
מעט מרגוע, והוא לובטין — פרבר של פראג, בו נמצא
בית המשוגעים היהודי. כאן עמדתי לעבוד. כמה שמחה
הייתי ! — מן התחנה הסופית של התשמלית רואים
על גבעה בעד עצים עבותים את המגדל והגזוזטראות של
חווילה קטנה זו המוצתרת מעיני העולם. אחרי הליכה
מועטה לאורך הנהר נוטים לתוך הגנים ומגיעים אל גינת
ירק (זו שייכת כבר לגן של הלובטין). מכאן מתרוממת
הגבעה. מכין שיחים סבוכים ושקפת החומה, הרעועה כבר
במקצת. עולים בשביל צר ומגיעים לשער קטן — המבוא
אל גן העדן שלנו. והנה אנו בתוך הגן, בממלכה שלנו. הוא
ומקבל אותנו ברעננות הבוקר שלו ובמלוא טהרו. הטל עוד
מתנוצץ על כל הצמחים. הגן מיתל לעבודת ידינו. האילנות
הגדולים, עתיקי-הימים, השיחים והחומה סוגרים לגמרי
ועל גוה שאנן זה. רק לפרקים שומעים כאן את צלצולי
החשמלית, ולפעמים, כדי שלא נשכח לגמרי את המלחמה,
מרעימות הפצצות הכבדות מעל לראשינו. בקרבת מקום
נמצא שדה-התעופה גדול. אכן בכל מקום ובכל שעה
איננו יכולים לשכוח, שאנו חיים בזמן איום...

בוכסתי לתוך חברה מוזרה קצת. הגן הגהו קנין
הקהילה היהודית. לעבודת הגן לא נמצאו כוחות צעירים
מתאימים. רק הגנן הוא היחידי המומחה במקצוע. בתוך
השאר כוללת קבוצת העובדים מנהל-קרקס לשעבר —
הליצן והבדחן שלנו ; אלמן זקן, שישב 20 שנה ברוסיה

הסוביטית וידע לספר הרבה; חרש־אילם, שבכל זאת הבינונו היטב איש את רעהו; איש זקן מאד, אוהב עבודה, אבא אקשטיין, הרוח הטובה של קיבוץ־עבודה מיוחד במינו זה; ועוד אדם אחד, אמנם נורמלי אך מוגבל עד מאד, וויקטור שמו; לאחרונה אין לשכוח את המטומטמים וחסרי־הדעה, 4 במספר, שעבדו יחד אתנו. אלה האחרונים היו הבריאים ביותר בתוך חבורה גדולה של חולי־רוח. ארבעה אלה יכלו בכל זאת לשמש במקצת לעבודות עזר. החזילה הקטנה הזאת, הנראית כבת מאות שנים, מנתה באמת רק 50 שנות קיום ושימשה בית־מחסה לחולי־רוח יהודים. בתחילה היה לא געים מאד לעבוד בקרבת בני־אדם אלה. אמנם הם נמצאו מעבר לגדר, אבל שמעו אותם תמיד צועקים ובוכים, משמיעים קולות בלתי ברורים. הנה, למשל; מוכרחה אני לעבוד על יד אותה גדר, ואחד משם עוצר אותי, הוא רוצה לספר לי על עצמו, הוא קיסר סין, יש לו תכניות כאלה וכאלה. או אשה אומללה מתקוטטת עם גרינג, שהעניק לה תכשיט יקר־ערך ועכשיו רוצה הוא ליסלו ממנה בחזרה; עוד אשה אחת ממדרת בבכי על שמת עליה ילד, שמעולם לא היה לה. ככה מתרוצצים שם כולם נתונים לדמיון תעתועיהם. אולם חולים הם לא רק ברוחם ובנפשם, הם גם מנוונים מבחינה גופנית. השגעון הטביע את חותמו הנורא בגופם. הם אינם יכולים לשמור על הנקיון, השחפת ומחלות אחרות עושות בהם שמות. יש ביניהם ילדים, גערים ונערות, הנראים כזקנים, וישנם אנשים ונשים זקנים, הדומים לילדים. כל אחד מהם הוא תמלגת־זוועה של אדם, כל אחד הוא אומלל שבאומללים. לעתים קרובות, כשבא אדם מן החוץ, סבור הוא: הרי אלה מאושרים הם, אינם יודעים כלום על אסון

העולם, אינם חוששים משום נאצים, משום היטלר, אלא
להם כל מושג ממתנות ריכוז, מהמלחמה ותוצאותיה
וזאיומות, אבל אם אמנם רובם אינם תופסים את כל זאת,
הלא סובלים הם לא פחות מהאנשים הנורמליים... אך לא
לאט מתרגלים אנו אל הסביבה הזאת, או אולי ^{ללא} ^{מסואה} ^{מסואה} ^{מסואה}
יותר, אנו מעלימים עינינו מאומללים אלה, אנו מתאמצים,
עד כמה שאפשר, לא לבוא בקרבתם, לא לשמוע אותם,
ואחרת אי־אפשר, זהו נשק־ההגנה של הטבע הבריא, אבל
גם עם הבריאים קשה לעבוד יחד, לכסוף אמרנו לעצמנו:
אם מוכרחים לבקש מקום מרגוע בבית הקברות, למה לא
לחפשו גם בממלכת חולי־הרוח, הרי כל העולם מסביב
אינו אלא בית־משוגעים, ולפעמים השוטים העלובים הם
נבוגים יותר מן העולם הקרוי נורמלי.

זמן רב אחר־כך באה לכאן קבוצת חברים וחברות
צעירים, גם הם רצו לקבל כאן את הכשרתם, העבודה מביאה
שמחה, העיר היא מאחורינו, שום איסורים אינם מטרידים
אותנו כל היקם, ועוד זאת, עובדים אנו כאן לא בשביל
זרים, כל פרי עבודתנו מובל אל המוסדות היהודיים,
ההכרה, שעל ידי עבודתנו מקבלים יהודים זקנים וחולים
וילדי־יהודים את הדברים הנחוצים להם כל־כך לחייהם
וללא עבודתנו היו הם משוללים כל אותם הדברים—ההכרה
הזאת מגדילה ומגבירה את תשוקתנו לעבודה, עלינו לעשות
את הכל, כדי לייצר היטב והרבה, את הפסקת הצהרים
מנצלים אנו ללימוד עיוני, כן גם בימות הגשמים מתאספים
אנו במחסן־הכלים הקטן, זה הקרוי סוכת־הפרעוש, ולומדים,
לומדים כל מה שנכנס לתוך המוח, הגנן מוכן תמיד
להורות, להסביר, ללמד, הוא רוצה להכשירנו בשביל ארץ־
ישראל, זהו קיבוץ טוב, יש גם התלוצצויות, הנערים

והנערות מטפסים על העצים בשעות-הפנאי הקצרות. מצמרות העצים עפים פירות רקובים וערמונים על ראשי החברים למטה. כל יום שמחים אנו מחדש על אפשרותנו להימלט מלחץ העיר. יודעים אנו, כמה טוב לנו ואנו מודים על כך (איני יודעת, למי). גם אחרי העבודה יש משהו שואה
MASSUAH

משמח. במהירות רבה עלי לבוא העירה אל החוג העברי. יום יום מתאספים שם. ארץ-ישראל היא מעבר לחומה, אבל עם ישראל הוא גם כאן. משורריו ושיריהם, הוגיו ויצירותיהם עודם מותרים לנו, הם מצד זה של החומה. המורה מורה לנו את הדרך אליהם... והנה הגיע היום לקצו. לפני השעה שמונה בערב עלינו להיות בבית. היום הזה טוב, מי יתן וגם יום המחר יהיה כמוהו...

בא הסתיו של 1941 ואתו האסון. הטרונספורטים. באויר תלויה תמיד השאלה: מתי יגיע תור שכני, מתי יגיע תורי? עד עכשיו הייתי כמעט תמיד רק בתוך התנועה, האנשים שמחוץ לתנועה היו רחוקים וזרים לי. עכשיו לומדת אני לדעת אל בכון את העולם האחר. ואני כה גלמודה בתוך האנשים הרבים בחלל העולם הגדול. מחוץ לגורל עמנו אין לי ולהם שום דבר משותף. אמנם זה רב למדי, אבל בכל זאת אינו מספיק, כדי לקרב אלי באמת את האנשים ההם. גם הם הכירו עד מהרה, שאני חושבת אחרת ורוצה אחרת, לא כמוהם. לא זה, שהם אינם ציונים, שהם עד היום לא תפסו, שהציונות היא הפתרון היחידי, לא זה עושה אותם אטומים בשבילי, אלא זה, שהם הגם בורגנים זעירים בעלי גפשות של חנוונים. לעתים מעורר זה בי גועל גפש גדול כל כך, שאני רוצה מאד לברוח מהם. האם יש להם בכלל יחס נפשי כל שהוא אל עבודתם? רובם, כנראה, עובדים פה, משום שהם מאמינים, שעל ידי

כך מוגנים הם מהישלח בטרנספורטים. לכן אני מסתגלת.
חושבת על ארץ־ישראל ושמהה כבר מראש לקראת החברים.
שאפגש אתם בשבת.

החברים מתכנסים עוד, אבל רק בחוגים קטנים. **קאואה**
MASSUAH אחד הם נוסעים מכאן. התנועה מתפוררת. הקבוצה שלי
עודנה קיימת. ביום ראשון, אם חברי הקבוצה אינם במקרה
עסוקים בשירות־עזר, מתאספים אנו. אז מלקטת אני מתוך
השכבה העבה של אבקת פחם, שנשארה עוד במרתף, את
הפירורים האחרונים, כדי שתגור הרעפים יתן חום לפחות
במדה כזו, שאפשר יהיה על ידו לחמם את הגב. שארית
הפחם מספיקה בדיוק להסקה פעם בשבוע בימי־הקור
הקשים ביותר. אבל כל זה אינו כלום. יודעים אנו, שצפוי
לנו גורל קשה מאד, אם כי איננו יכולים לתאר לנו אותו
כמו שהוא. עכשיו שומעים אנו בפעם הראשונה על רציחות
בפולין. מטרזינשטאט אנו מקבלים ידיעות מחברינו
המיואשים. מפולין מגיעים הקולות האחרונים הקוראים
לעזרה. שולחים לשם הבילות — הדבר היהודי, שאפשר
לעשות. האוירה מלאה מתיחות מעיקה, שאינה פגה עוד...
(מתיחות זו פגה רק אחר כך, וכמובן רק עד מדרגה
מסוימת, בטרזינשטאט, אף על פי שהדבר יכול להישמע
כפרדוכס).

בפברואר 1942 קורא לי פעם הגנן לגיזום האילנות.
מרוצה אני מאד להישאר עכשיו בחוץ. שם אין מרגישים
כל כך את הלחץ התמידי. אתר כך במארס, תודה לאל,
מתחילה שוב העבודה בגן. שוב נועצת אני את המעדר
בתוך האדמה הקפואה. עוד מעט נזרע וניטע. כך חולפים
הימים. ושוב טרנספורט...

זה היה היום הראשון בשבוע האחרון של חודש מאי 1942. יום קבורתו של היינריך. מצב צבאי. המתיתות משואה במדינה גדולה עד מאד. הגרמנים ממיתים ביריה את הטובים והמעולים. משתוללת החיה המותקפת. מתחילה תקופת-האימים, המוצאת את שיאה בלידיצה...

בני ביתם של העסקנים הפוליטיים או של הקצינים שהיגרו, מוכאים אל מחנות הריכוז, אם אין ממיתים אותם ביריה מיד. נודע לנו, שהטרנספורט היהודי oho, הנקרא טרנספורט העונשין, הובא לתוך ביצות ווהליץ והגברים שבו נורו מיד. ולנו כאן לא אירע עדיין כלום. ואז קרה בכל זאת משהו. המכונה הגרמנית מטיבה מאד לרוץ. באחד ביולי 1942, כשבאתי הביתה, קידמה את פני שכנתי לדירה במלים אלה: "הם לקחו מכאן את וולאסטה" (שכנתנו לדירה). נכנסתי לחדר, אי-סדר נורא, הכל בעקר ממקומו, בכל חיטטו...

נסיתי להיודע על ידי הקהילה היהודית, לאן הביאו את האשה הזאת, אולי אפשר בכל זאת לעזור לה במשהו. לשוא! כעבור ימים אחדים קבלתי ידיעה מן "המבצר הקטן" שעל יד טרוינשטאט: אני רשאית לשלוח לה חפצים, וקצת לאחרי-כך באה שוב ידיעה, כתובה על פתקה תפורה בתוך לבנים מלוכלכים: היא נוסעת הלאה, בלי דעת לאן. היא מתה עוד באותה שנה באושוויץ — גורלם של אלפים רבים!... שוב הולכים טרנספורטים בכמות מוגדלת, עשרה בבת-אחת. יום אחד פגשתי בחברה, שהיתה קרובה לי מאד מאד, סבורה הייתי, שהיא עודנה נמצאת בפלוגת ההכשרה, לכן שמחתי לגשת אליה. היא העלימה

ענינה ממני, העמידה פנים, כאילו אינה מכירה אותי.
ברגע הראשון נדהמתי, רק כשהתבוננתי וראיתי שאין
לה מגן-דוד על בגדה, הובנה לי התנהגותה. כדי לא
להישלח בטרנספורטים, היא "צללה". נסיתי למצוא ^{המילה}
MASSUAH אבל עד מהרה נוכחתי שזה גסיון שוא. ברור, כשאדם
משתדל להתחבא, עליו למתות כל עקבות. אני מתחילה
להתעצב קצת: היינו ידירות טובות מאד, היא יודעת,
כי יכולה לבטוח בי, והנה באחד הימים באה אלי. אין
לה לא מעון ולא כסף, גם ענין הניירות אינו מסתדר כראוי.
מצבה בכלל מסוכן מאד. אני שמחה מאד, שיש ביכלתי
לעזור לה במקצת. בדירתי נשארת לבדי והיא יכולה
איפוא להתגורר אצלי. מזדמנים אצלי גם יתר החברים
הנעלמים, ואני לומדת לדעת את פירושה של ה"צלילה".
החברים טרחו לסדר את ניירותיהם. כאן בפרוטקטורט
דבר זה אינו פשוט כל-כך, כמו בארצות-כיבוש אחרות.
בשביל יהודים קשור זה בקשיים, שאין כמעט להתגבר
עליהם. תמיד מתיחות ואי-בטחון, חרדה ושוב חרדה,
מלחמת עצבים בלתי-פוסקת — כאלה הם חיי "הצוללים".
רובם עוזבים לבסוף את ארץ-החסות, במקומות אחרים
המצב קל יותר. באה הצעה שאעבור גם אני למצב של
בלתי ליגאלי. אני דוחה את ההצעה. התנועה החליטה ללכת
עם העם, לעזור בכל מקום, עד כמה שהיד מגעת. אני
מצייתת לתנועה. התנועה זוהי אנחנו, ובכן אנחנו
החלטנו. מן טרוינגשטאט מגיעים עכשיו גם כרטיסי-
דואר רשמיים המכילים 30 מלים כל אחד. אנו יודעים,
שרוב החברים נשארים בגיטו. כן, אנחנו מחויבים בהחלט
להישאר יחד, רק כך אנו מהווים איזה כוח. מוטב לי
להיות אתם. העבודה בגן מגינה עלי במידת-מה. עדיין

קיימים המוסדות היהודיים, עדיין דרושים אנו כאן. בינתיים שולחו באחד הטרנספורטים חולי־הרוח שבבית־המחסה. אומרים, שהם הומחו בגאזים. ברור היה לנו, שאת האנשים האלה, הבלתי־מוכשרים כלל לחיים, ימיתו, אבל את ההמתה בגאזים לא יכולנו לתאר לנו. טבורים היינו שאת האנשים „מחסלים“ אי־שם בצדי־הדרכים. אמנם שמענו על אושוויץ; זה לא כבר נודע לנו, כי פאי — קיצור של השם פיארשטיין — חבר הנהגת „השומר הצעיר“ שהשתתף במחתרת הקומוניסטית ונתפס—הומת שם ביריה. ידענו גם שמחנה הריכוז באושוויץ גרוע עוד יותר ממחנות אחרים, אבל לא היה לנו מושג כל שהוא על זה, ששם ובמחנות ריכוז אחרים בפולין קיימים מיתקנים ענקיים להמתת מיליוני אנשים בגאזים. ידענו, שנוראים הם הסבל והמצוקה בפולין, אבל לא יכולנו ליצור לנו שום מושג מכל גודל העינויים שם. כל זמן שהאדם עצמו, בחייו הוא, אינו נושא וסובל את כל זה, אין הוא יכול לתפוס את הדבר כמו שהוא בשלימותו. מצבנו לפי שעה בהשוואה לפולין הנהו עדיין טוב למחצה, על אף כל החוקים וההיטורים וכל מיני ההתעללויות. מה הפלא, שלנו, יהודי הפרוטקטורט, היו עוד אשליות, אמונה בחיים.

בגן שאני מוסיפה לעבוד בו. שירי שקט גמור, אבל, למרות השקט החיצוני, לא היה עוד שקט פנימי לבני האדם. הפועלים עזבו אחד אחד את הגן, נשארו רק עוד מעטים מן החברים הצעירים מלבד הגנן ואני. לפרקים, כשהגנן היה עובד בגן אחר של הקהילה, היתה כל אחריות העבודה מוטלת עלי. העבודה היתה עכשיו הדבר היחידי הנותן שמחה, והנה בשלהי הקיץ קבלתי יום אחד מן הארץ את הידיעה, שציפיתי לה זמן רב כל כך. זה שנתיים

לא שמעתי כלום על הורי ואחי, ועתה סוף־סוף זכיתי
להתקשר אתם. 25 מלים ראשונות אלה היו בשבילי אוצר
יקר לאין ערוך. מאז כתבתי להם בכל חודש, רק כעבור
חצי שנה קבלתי שוב ידיעה מהם, ושוב אחרי ^{קשואה}
שנה — עוד ידיעה אחת, ואתר כך הידיעה האחרונה
מן האח, מן החברים, מן הקיבוץ. המגע עם הארץ היה
רופף כל־כך. רק משוויצריה היו מגיעות מזמן לזמן ידיעות
על ה"דודה מולדת". את הידיעות היה מקבל יעקב
אדלשטיין ומוסר לנו בשיחותיו אתנו. לעתים היתה באה
איוו ידיעה מקושטא. כל מלה היתה יקרה לנו, היא שמשה
לנו צידה לדרך. או שלחתי את הידיעה האחרונה, את
דרישת־השלום האחרונה לארץ, לפני השתתקותי הארוכה:
— אז באתי לטרוינשטאט.

משואה
MASSUAH

האשליה פרזינשטאט

בסתיו 1941 התחיל הגרוש של היהודים מחבל הפרוטקטוריאט
לפולין. 5000 איש מפראג ו-1000 מברנו הוסעו לגיסאות פולין. הן
הלת הקהילה היהודית ניסתה על-ידי משאומתן, בעל-פה ובכתב,
למנוע משלוח טרנספורטים נוספים לפולין, וניתנה הבטחה שאחרי
6000 אלה לא ימשיכו בגרושים.

בינתיים פעל יעקב אדלשטיין לפי מגמתו. השקפתו היתה
שתקוותם היחידה של היהודים בארצות הכיבוש של הנאצים במלחמה
הזאת היא — כוח העבודה שלהם. הוא גיטה להוכיח לגרמנים שב-
מחסור זה בכוחות עבודה, שנגרם ע"י המלחמה, יש ערך רב
בהעסקת יהודי בזהמיה ומורביה בעבודה בתוך חבל הפרוטקטורט.
בהתחלה (אחר הטרנספורט מאוסטריה לניסקו, בסתיו 1939), גראה
כאילו הצליח בהוכחותיו, ובזמן שרוב יהודי גרמניה ואוסטריה,
המסוגלים לעבודה, גורשו לפולין, לא נשלחו יותר טרנספורטים
מחבל הפרוטקטורט — עד אוקטובר שנת 1941. נוצר משהד-עבודה
מיוחד במסגרת הקהילה היהודית בפראג, אשר עליו היה לבצע את
סידורם של היהודים בעבודה. אחר-כך, למרות כל ההשתדלויות,
כשנתגלתה המגמה של הנאצים לבודד את היהודים מיתר התושבים
ולאספם במקום אחד, ביקש אדלשטיין להשיג את ריכוזם בשטח
הפרוטקטורט. הנסיון הזה הצליח למראית-עין.

ב-4 לדצמבר 1941 יצאה קבוצה קטנה, ובראשה אדלשטיין
והמהנדס צוקר, לטרוזין. כולם היו חדורי תקווה שיצליחו למנוע את
שילוחם של יהודי הפרוטקטורט לפולין — באם יוקם בטרזין גיטו,
כפי שאז דמינו, בצורת עיר יהודית. כבר קודם החלו בהכנות קוד-
תניות, עובדו תכניות מפורטות, אשר אושרו על ידי המרכז להגירה
יהודית.

להקים עיר יהודית — איזו אשליה! כשנצעלו אחרינו בפעם

הראשונה שערי הקטרקטין בסרוזין הבינונו שמתכוונים יותר לביי
 סוהר, מאשר לעיר יהודית. כאשר הגיע בימים הראשונים לטרוזין
 ההאופטשטורמפירר גינטר ואדלשטיין טען בפנינו כי רומינו, ענה:
 „עכשיו, כשאתם, היהודים, יושבים בבוכן—הראו את יכולתכם!“
 והחלט בינינו כי אמנם יש להראות את יכולתנו. התפקיד הראשי היה
 לעורר במאמץ עליון את האנשים מתרדמתם, לראג לסדרים ^{הראשי} ^{המחייב}
 בפני מחלות, להקים מטבחים שיבטיחו הזנה הכרחית. להשיג מזונים
 — בעיקר בשביל חולים וילדים ולהיפטר מהלכלוך האיום שכיסה
 הכל. התחלנו בלי אמצעים אבל כאמונה מלאה בהצלחתנו. לאחר
 שעברו הימים הראשונים, ימי זעזועים, מרידות וקנאה, נדמה היה
 שנצלית. החיים, הקודרים ומחוסרי שמחה, גכנסו למסלולם. לכל
 אחד הוקצה מקומו — גם לשינה וגם לחפצים שלו; כל אחד סודר
 בעבודה מתאימה, והעיקר: גוצרה אוירה של שלום. בכל זה הצטיין
 ביותר יעקב אדלשטיין. הוא רכש את אמון האנשים. השנאה אליו
 ולעובדים במחיצתו, שנתגלתה בימים הראשונים, לא רק פגה, אלא
 במקומה באה אהדה. בהדרגה רכש את הלבבות. כל אחד האמין
 באמיתות דבריו וראה בו את הנציג המתאים של הצבור אצל
 הגרמנים. הכל ידעו שאליו אפשר לפנות בכל שאלה. דאגה או
 טענה, יומם ולילה.

הגרמנים ראו ביעקב אדלשטיין, ובצדק, סכנה לעצמם ויראו
 מפניו, — יותר מדי היה מקובל על הציבור. על אף כל מאמציהם
 לא הצליחו ליצור תהום בינו ליתר התושבים. הכוונה שלהם היתה
 ברורה. אדלשטיין ציין לא פעם: הם רוצים להעניק לנו — ל„זקני
 העדה“ — יתרונות שונים, בכדי שנשכח כי אנו נציגי חושבי טרוזין
 ובכדי שנרגיש את עצמנו קשורים יותר אליהם. הם מעונינים בשנאה
 הכל אלינו. לשם דוגמא: האוכל הוכן לכולם במטבח משותף. הגר-
 מנים דרשו מטבח מיוחד בשביל העומדים בראש המחנה, בטענה כי
 גם בצבא הונת הקצינים היא טובה יותר. אדלשטיין לא הסכים לכך.
 ותשובתם של הגרמנים היתה: „שיטות קומוניסטיות“.

בא ינואר 1942: כמה אנשים נודו למוות, בגלל עבירה קלה
 על חוקי המחנה. „זקני היהודים“, מפקדי הקטרקטינים היהודים,
 האנשים השומרים על הסדר וגינדרמים הוכרחו להיות נוכחים בזמן

הריגת האנשים. ומן־מה לאת־יכך, כשעמדו להוציא עוד אנשים להורג, הכריז אדלשטיין שלא יהיה נוכח בכך. הוא זרש את שחרורו מת־קידו, מכיון שבתנאים אלה אינו יכול להמשיך לשמש זקן היהודים. היה זה מעשה גבורה אישי מצדו. התפטרותו לא נחקבלה, אבל ברור שמעמדו אצל הגרמנים נתערער.

משואה
MASSUAH

* * *

אותו זמן אירע הדבר הגורא — הגירושים הראשונים מטרזין לפולין. הכל היה, איפוא, לשוא; כוונת הגרמנים היא, אם־כן, להעביר את יהודי הפרוטקטורט לפולין, וטרזין לא שימשה אלא מתנה ריכוז. ולמה זה נסענו מצונגנו לטרזין? אמנם לכל שיקולים כאלה לא היה פנאי. היה צורך בעזרה. נגזנה עו אשליה אחת.

* * *

מה הדרך למנוע את הגירושים? אדלשטיין נשאר נאמן להשקפתו על הכנסת היהודים לעבודה. אנו צריכים להוכיח את חשיבות כוח העבודה היהודי בשביל הפרוטקטורט. בכדי לשבור את הכידוד המתוכן של היהודים, עלינו לשלוח כוחות עבודה מחוץ לטרזין ועלינו להשיג הזמנות מפירמות אריות. אנו צריכים להקים בגיטו בתי־מלאכה. — אולי זה יעזור לנו. היו אלה תכסיסי הלשים בגו כוחות עדיפים. הצלחנו לשלוח קבוצות עבודה למכרות קלאדנו ואוסליבן, לסלילת כבישים בבוז'וביצה, ולעבודות יער בקריבוקלט. גם בתי־מלאכה נוצרו. התעוררה תקוה כי יותן לנו לחיות איך שהוא כאן, עד יעבור זעם. תקוותנו זו לא האריכה ימים — המשיכו בגירושים.

לילות ללא־שינה, שימוש רב בנייר, שפע של סטטיסטיקות, דיאגרמות וחומר שונה בכתב — וכל זה בכדי להוכיח שכגיטו יש חוסר כוחות עבודה, ושלא יוכלו, למשל, לטפל בחולים, באם יומיטו להוציא כוחות עבודה נוספים למזרח, וכי הדבר עלול לגרום להופעת מחלות מדבקות, אשר יסכנו את כל הסביבה וכו'. הרבה מאמצים ומעט הצלחה — אלה היו התוצאות היחידות. רק פעם אחת מנע אדלשטיין בעד שליחת טרנספורט ולפעמים השיג דחיה לזמן מה.

חיינו עמדו תחת הרושם של הגירושים, ועבודתנו — בסימן המאמץ למניעת הגרושים או לכלהפחות להרויח זמן.

ופתאום נצנזה שוב תקוה חדשה: באביב 1943 עמדו להיפתח חנויות ובתי־קפה. מה פירושו של דבר? אדלשטיין ידע את התשובה. אנו צריכים לשמש הוכחה שהיחס של הגרמנים אל היהודים אינו כה גרוע. הם רצו להציג בפני העולם את האשליה של עיר יהודית חיה עלינו להשתדל בזהירות להרויח ממצבנו החדש. כבר אז הודתה הגרמנים לביקורים של ועדות בין־לאומיות, כבר אז דובר על אודות ההצגה אשר עלינו להציג בפני המבקרים מהחוץ.

אדלשטיין לא זכה להשתתף במשחק הזה. ב־9 לנובמבר 1943 נאסר ונאשם בעזרה לבריחת יהודים מהגיטו לחוץ־לארץ. ההוכחה: הדין־וחשבון על מצב הישוב לא התאים למציאות — חסרו בערך 50 איש, באו ימים קשים. התחילו לפקוד את כל הישוב, גם ילדים ונשים. יום אחד ארך המפקד 16 שעות רצופות, וכל זה בידיעת האסון המתקרב. הגיטו — ניטלה ממנו ההנהגה הקודמת. ההנהגה החדשה שנתמנתה — חסר היה האמון אליה מצד תושבי טרוין. אדלשטיין עצמו ידע על הגורל הצפוי לו. ברצמבר 1943 הוכנס עם משפחתו לטרנספורט שנשלח לאושוויץ. חבריו הקרובים ושותפיו לעבודה ביקשו להצטרף אליו. המפקה היהודי, אשר שימש מקשר עם אדלשטיין בכית־הסוהר, סיפר שאדלשטיין בכה בשמעו על גילוי הידידות הזו, אבל הוא אסר בהחלט על ידידיו להצטרף אליו.

אחרי רצמבר 1943 גבר יותר הזכאון בטרזין. אפסה תקוה. עם צאתו של אדלשטיין נעלמה מהגיטו גם אודת האמון. יחד. אתו הוכנסו לטרנספורט גם כמה וכמה עובדים, אשר פעלו במחלקות שונות. מאותו יום ואילך היה גרמה, שחסר כוין בהנהגת טרוין וכי אינה אלא ממלאת פקודות שהיא מקבלת.

• • •

אביב 1944, „שיפור העיר“. כל טרוין דמתה לכית־משוגעים, תוקנו גנים ורשאים, נוסדו בחיילדים עם צעצועים ומושב־יוקנים, שופצו חדר־ידירה לתפארת, אולם לקונצרטים ותיאטרון, חדר־נגינה וחדר־אוכל. וכל זה למען הועדה של הצלב האדום הבינ־לאומי שעמדה לבוא לביקור. אין להכחיש כי נהינו במידת־מה מהסידורים האלה, אבל ידענו שזאת היא הקלה לשעה בלבד. היה זה ריקוד על הר געש.

באותם הימים גודע לנו שמפקד המחנה ראם מסר לברלין על התגברות הסכנה בטרזין. לפי מסירתו מסתודדים הקצינים לשעבר של צבאות האומות השונות, בעיקר הקצינים לשעבר של הצבא הציכי ברור היה, שהאשמה הזו בישרה לנו סכנה גדולה: זמן קצר אחרי זה התחילו ברישום הקצינים ולאחר כך התחילו בטרנספורטציה של... פועלים.

* * *

28 לאוקטובר 1944 וטרזין זמתה לבית-קברות. הכל קורר ומשמים. עיר בלי גברים. גם התמורה בטבע נתנה אותותיה. הקיץ הבהיר חלף והחורף הנועם ממשמש ובא, וסיכוי לגמר המלחמה אין. מה יהיה על הבעלים, הילדים, האחים והאחיות שלנו—הנתראה אתם? ובטרזין מתהלכות נשים אפסיות ומיואשות. עלינו להחזיק מעמד, בכדי שנוכל עוד להתראות עם משפחותינו. הנשים התחילו להוציא לפועל עבודות גברים הקשות ביותר. שיחות היום היו: היחזרו בעלינו? המאמינה את בואת? השאלות האלו חזרו אלפי פעמים. הם צריכים לחזור! אשליה?

* * *

אביב 1945.

באחד מלילות אפריל נפוצה פתאום ידיעה כי אנשי ס.ס. הסתלקו ואנו עוברים לרשות הצלב האדום. הדבר היה באמצע הלילה וכל האנשים יצאו לרחוב בשירה וקראו לחיי הרפובליקה הציכית החדשה, עד... שהופיעו אנשי ס.ס. מזוינים. שוב אשליה?

ב-20 ו-21 באפריל הגיעו לטרזין 15000 שלדי-אדם, מזוהמים, מורעבים, חולים ומדוכאים. הם באו הנה ממחנות ריכוז שונים בתהלוכות רעב ומוות. כל התושבים יצאו לרחוב וחיפשו בין היצורים האלו, בתקווה ופחד, פנים מוכרות. היו אלו שעות גוראות. התקווה האחרונה לפגוש בעלי ילד או קרוב פנה... שוב אשליה — גמר של אשליה.

וכאן עמוק השתלט במחנה בו נמצאו אלפים חולי טיפוס וג'וססים; אנו צריכים לעזור בכדי להציל את השארית — בכל הכוחות. הנשים שבטרזין עזרו במפעל ההצלה תוך הקרבה עצמית גדולה.

ב' 8 במאי 1945 שוחררנו עלידי הצבא האדום. אין שמה
אמיתית בגיטו, אין צהלה, רק הרגשה אחת — מאוחר, יותר מ
מאוחר. רק באגדה השחרור כא ברבע הנכון.
הקונצפציה של אדלשטיין לא היתה צריכה להיות אשליה
לו המלחמה היתה נגמרת הצי שנה קודם, לו היה כך — היה **מאחור**
יהודי הפרוסקטורס נצלים. שארית היהודים בשטח הפרוסקטורס **MASZAH**
שלעבר — האין עליהם להיות אסירי תודה בעד חייהם לאשליה
של אדלשטיין?

משואה
MASSUAH

קרית הבלהות

את הגיטו נוכל לתאר רק כפי שהוא נראה לעינינו. לעיני תושביו מן השורה. את הדין והחשבון המדויק המוסמך על צורות האירגון של ההנהלה היהודית ויחסיה אל הגרמנים רוצות אנו להניח למומחים, שעבדו במוסדות המרכזיים ויכלו לראות את המתרחש מאחורי הקלעים. אין גם בכוונתנו להתעכב על פרטי הוועה, החלאה והשחיתות של האנשים. בהרצאתנו, שהיא אישית לגמרי, רוצות אנו קודם כל לתאר את הסביבה, שבה חיינו אנו בעצמנו, ולהאיר ביחוד את עבודת "החלוק" וחינוך הנוער, שבה השתתפנו.

עלינו עוד להעיר, שקיים הבדל עצום בין הגיטו טרוינשטאט ובין "המבצר הקטן" טרוינשטאט. המבצר הקטן, לשעבר בית-אסורים צבאי, נמצא מחוץ לגיטו. זה היה אחד ממחנות-הריבוי המפורסמים לגנאי והרעים ביותר. במבצר היו בעיקר שבויים פוליטיים צ'כיים ובמחלקה מיוחדת יהודים מן הפרוטקטורט ונוסף עליהם יחידים מן הגיטו, שהושמו בכלא על עבירות שונות (לפעמים גם על עבירות מגוחכות מאד) כלפי החוקים המיוחדים. כל מגע בין המבצר הקטן ובין הגיטו היה בלתי-אפשרי. אבל היה ידוע לנו, שרק אנשים מעטים מאד יכלו לעמוד בעינויים שבמחנה ריכוז זה. מומן לזמן

יצאו משם טרנספורטים לאושוויץ אל מחנות הגברים ומחנות הנשים או ישר אל תאי הגז.

קבלת הפנים.

משואה

MASSUAH ב"ה פנינו לא אנשי הס"ה

כאשר יגורנו, כי אם יהודים. בתוך אלה היו גם חברינו. שעלה בידם להסתדר בתוך פלוגות הטרנספורט (לכך נחוצה היתה פרוטקציה מיוחדת), כדי לעזור לחברים הבאים, להציל את המטען, שבטרנספורטים אחדים נעלם לחלוטין. לאט-לאט נעה התהלוכה הארוכה מאד של אלף איש. קיץ. כל אחד עמוס משא כבד, כי לא רצו להפקיד את החבילות היקרות בידי זרים. החברים מתאמצים בזמן הקצר, הנשאר לנו עד הכניסה לטרזינשטאט, למסור לנו ידיעות על מצב הגיטו ועל הצפוי לנו עכשיו, כי אל בית-הבדיקה (המכונה בית-הגניבה) בכניסה לטרזינשטאט אסור להם לבוא. מתוך דבריהם איננו יכולים בכל זאת לתאר לנו הרבה, יש להם ז'ארגון מיוחד שעדיין אינו מובן לנו. בניגוד לכל האחרים, שאתם יחד באנו, איננו מרגישים, שאנו חסומים וגדורים מכל העולם החיצוני, להיפך—שמחים אנו, שגהיה שוב יחד עם חברינו, יהיו התנאים אשר יהיו. נכנסים אנו לתוך העיר, הקסרקטינים הגדולים, שאנו רואים קודם כל, עושים בסקירה ראשונה רושם מדכא, אבל בעברנו על פני הרחובות ובראותנו לפנינו עיירה נורמלית לגמרי, העושה רושם מיוחד רק בזה שאין רואים ברחובותיה שום נפש חיה, משתפר שוב מצב רוחנו. מבחינים אנו, שמבעד להלונות הסגורים מזדקרים פני אנשים, מכירים וחברים רומזים לנו. ברחובות הצדדיים גדחקים המון בני אדם מאחרי שורת הוקיפים המהווים

את משמר הגיטו. הם מנסים בכל האופנים לעורר אליהם את שימת לבם של מכיריהם הבאים. מלווינו מסבירים לנו: "הוכרו עוצר על הרחובות — כך נהוג עם בואו של כל טרנספורט". כולנו הולכים בדממה, שומעים רק פעם

בפעם את הקריאות של משמר הגיטו: "לעמוד! מַשׂוּאָה
MASSUAH

להמתין!" עלינו לחכות לנחשלים. שבתוכם זקנים רבים, שאינם עוצרים כוח לצעוד יחד אתנו, כשמטענם על גבם. לפני קסרקטין אחד ("בית-הגניבה") עוזבים אותנו החברים המלווים. הם מעירים לנו שוב, שלא יפול רוחנו מפני הרשמים של "בית-הגניבה". אחר כך לא יהיה רע כל-כך, בגיטו אפשר כבר עכשיו לחילת חיים טובים למדי. לזאת כבר שמנו לב בעצמנו. ציפינו לראות כאן דמויות כחושות בלבוש רע, והנה — האנשים נראים תקינים, לבושים כהוגן, יש אפילו נשים מקושטות.

בית הבדיקה. אנו נכנסים ישר לתוך מרתפים ריקים ואפלים של הקסרקטין הישן. טוב היה שראינו קודם את העיר ושהחברים הכינו את לבנו קודם לקראת הצפוי. כי מה שאנו רואים עכשיו איננו מעודד כל עיקר. החדרים מלאים וגדושים. האנשים אינם זזים ממקום חבילותיהם. הדאגה לקניניהם גדולה מן הצמאון, המציק להם מכבר. נדחקים אל הבדיקה, רוצים כבר לצאת מתוך החדרים האיומים האלה. את בדיקת התפצים אפשר לעקוף יפה מאד, אבל את בדיקת הגוף בשום אופן לא. היא מוצאת לפועל גם בידי ז'נדרמים צ'כיים וגם בידי נשים גרמניות. הקרויות "ברוסקי" (בצ'כית—חיפושיות). התפצים יקרי ערך, כסף, תרופות ועוד דברים רבים שונים, הכל לפי מצב רוחם של הבודקים, נלקחים מאתנו. אחר-כך מקבלים פתק להנהלת הדירות וכרטיס מוזן

אחרי שעות רבות נפטרים סוף-סוף. מוליכים אותנו אל האוביקציות (חדרי-מגורים מכל הסוגים). כאן כבה נודע לנו, מהו ז'יטמין פ. (פרוטקציה). מי שיש לו "דוד" במועצת המפקחים או במטבח, מקבל מעון טוב יותר. את האחרים משכנים על גגות הקסרקטינים או גגות ^{קשואה} ^{MASSU} הבתים. שוכבים על הרצפה על שקי קש או על מזרון קצר (לפעמים אף זה אין) צפופים ולחוצים זה לזה. ככל אשרבה מספר החבילות, כן ימעט המקום לישון. קאוואלטות (מיטות בעלות קומות אחדות) יש רק בקסרקטינים. — ההסגר על הרחובות בוטל, יכולים אנו להתהלך בעיר ככל אוות נפשנו.

החברים מספרים איזה מאורע גדול היה זה בשביל הגיטו ביטול ההסגר המתמיד על הרחובות והקסרקטינים. כחצי שנה אסורה היתה היציאה מן הבתים, פרט לאלה שבידיהם היו רשיונות.

עוד לפני זמן קצר היתה העיר כולה, תוך מקסרקטינים אחדים, מיושבת אריים. עתה יושבים אנו לבסוף בינינו לביין עצמנו. מרגישים אנו את עצמנו כאן כמו בתוך שלנו. יותר מאשר בפראג, הלחץ התמידי פג, אנו יכולים לשוחח ברחוב באופן חפשי, להיפגש בכל מקום עם חברים ומכירים. עוררה את תשומת לבנו העובדה, שכל האנשים בחפזים. זמן רב לא יכולנו עדיין להתרגל לצחנה המיוחדת, המתונה תערובת של ריחות תפוחי-אדמה רקובים, סיד כלורי, מחראות ושאר ריחות שאין להגדירם. העיר הקטנה על כל מוסדותיה, המחושבת לאוכלוסיה בת 6000 — 7000 נפש, אינה יכולה משום בחינה להספיק לאוכלוסיה, שגדלה בעת האחרונה עד ל-55000 נפש.

הולכים אנו להביא את מטעננו הגדול, שנבדק
 כבר ונשאר משוטח בחצר גדולה של הקסרקטין.
 כשיש לאדם מזל, הוא מוצא את הפציו, אם כי לרוב
 הוקל משקלם. אחר כך הוליכו אותנו לבית - החלוץ
 שבקסרקטין הסודטי. בתחילה לא קל היה להתמצא בגוש ^משואה
 הבנינים הענקיים האלה. בדרך כלל מכילים הקסרקטי-
 נים 1—3 חלקי בנין המוקפים חצרות גדולות והמחוברים
 זה אל זה במבואות ומסדרונות. הבנינים הם בעלי קומה
 אחת או שתי קומות. במסדרונות הארוכים אין אנו מוצאים
 את ידינו ורגלינו על אף הסימון במספרים. הקסרקטין
 הסודטי, עריסת הגיטו, מכיל מעונות לגברים. באותו זמן
 היו שני חדרים שהיו מיושבים רק על ידי חברינו —
 החדרים 53 ו-75. שני בתי-חלוץ אלה נעשו עתה למרכז
 התנועה. מתקבצים בהם החברים המוסיפים לבוא
 לטרזינגשטאט בלי הרף, מתאספים שם גם אלה שאינם יכיר
 לים לגור שם. הם משלימים לנו את הידיעות המצומצמות,
 שקיבלנו עוד בפראג.

פני טרוזינגשטאט

בעת הראשונה היו הגברים והנשים מופרדים אלה
 מאלה בהקפדה מרובה ומשוכנים בשני קסרקטינים
 שבשני קצות העיר. רק גברים מועטים, שנשלחו למלא
 עבודות מסוימות בקסרקטין הנשים, היתה להם הזדמנות
 לראות את נשיהם.

בתחילה היינו ישנות על הבטון החשוף, מהקירות
 נטפו מים. סבלנו רעב (או עוד לא אולפנו לזה). היה לנו
 פנאי לחשוב על הרעב יום שלם, כיון שלא עבדנו עדיין,
 וזה היה הדבר המעיק ביותר. רק נשים מאושרות מועטות

נשלחו לקילוף תפוחי אדמה וזן יכלו גם לבשל להן מרק
מתקליפות. באמצעות הארזים, שגרו עוד בעיר, נסינו
לקיים קשרים עם העולם החיצוני. האוכלוסיה המקומית,
שהיגרה מכאן לאט-לאט, ראתה את היהודים מאזינים
לצרה והיתה בכונה לעזור להם. על-ידי האגודה
מאסואן MASSOAN
הארזים נשלחו חבילות, ובתיוכם סודרו פגישות עם בני
המשפחה, שבאו לביקור בלתי-ליגאלי בטרזינשטאט. זה
היה מסוכן מאד. פעם תפסו אנשי הס.ס. מכתבים
שנשלחו באופן כזה מטרזינשטאט. הם דרשו מכותבי
המכתבים עלומי-השם שיודיעו על עצמם מרצונם הטוב,
וכל רע לא ייעשה להם. הודיעו על עצמם 16 איש. זה
היה ציד מוצלח. כי בידי הס"ס היו רק שני מכתבים.
הצעירים. האלה נתלו. הכריחו את רוב הגולים ובראשם
מועצת הזקנים לראות את ההוצאה להורג בהצד
הקסרקטין. את ההוצאה להורג לא היו הגרמנים מבצעים
בידי עצמם, לכך מוכרח היה להתנדב יהודי. הפעם היה
התליין אחד שעוד לפני כן היה מתעסק בגופות המתים
(אמנם רק כעוזר בשעת הניתוח). אותו יהודי, פישר שמו,
שנשאר לו הכינוי — תליין, נעשה לשליט בלי-מצרים
בגיטו. הוא היה משיג את כל חפצו, כי פחדו מפני
אכזריותו הגדולה לאין שעור.

הגיטו במובנו האמיתי לא היה בעצם קיים עדיין.
לגרמנים דרושים היו כוחות עבודה מחוץ לגיטו. לכן היו
נשלחות פלוגות לעבודת-הזקן. קבוצת גברים
בשלה אל קלאדנו לעבוד במכרות הפחם. כיון
שהאוכלוסיה המקומית שם היתה קומוניסטית, אפשר היה
לחברים בפראג לבוא בעזרתם בקשרים עם אנשינו
ולעזור להם בחבילות. באותו זמן נשלחה קבוצת נשים

אל קריבוקלאט לנטיעת עצים וגם שם היה לנו קשרים עם חברינו שבחוף. בחדשים אלה עברו את בית-הבדיקה בטרוינשטאט טרנספורטים רבים, שהמשיכו את דרכם הלאה מזרחה. אחדים מטרנספורטים אלה (הקרויים טרנספורטי-בוק) אולצו בלי כל הודעה מוקדמת להיכנס לבית הבדיקה. ותיכף אחרי הבדיקה הובלו הלאה. הגיטו לא יכול עדיין לקלטם. נשארנו מהם בטרוינשטאט רק יחידים, שהיתה להם פרוטקציה. מחברינו רק מעטים נסעו הלאה, כיון שבהנהלה ישבו גם אנשינו. שרצו לרכו את החכרים בטרוינשטאט, כדי לשכלל בעזרתם את הגיטו ובעיקר כדי לקיים את ליכוד התנועה. מתחילה גשמעו תלונות כלפי אנשינו אלה מצד חלקים ביהדות הצ'כית, שהיתה מיוצגת בהנהלה בכמות קטנה. הם לא רצו להביך, שהאנשים האחראיים שלנו, שהתנדבו ללכת לטרוינשטאט, עשו זאת מתוך עמדתם החלוצית, והיתה להם איפוא הזכות להגן על תנועתם.

חברינו, שעוד קודם היו פעילים בעבודת החינוך, התחילו מהרגע הראשון, שבאו ילדים אל הגיטו, לדאוג להם. בקסרקטין המאגדבורגי (בנין ממשלתי של הגיטו) ובקסרקטין הסודטי סידרו החברים מעונות נוער. כך הונח היסוד למפעל העזרה לנוער, שהתנהל על ידי גונדה רדליך, פרדי הירש ופריץ פראגר. מתחילה קבעו תכנית ללימוד ולעבודה. לא קטנים היו הקשיים וההתנגדות מצד חוגי היהודים הצ'כיים, שמתוכם באו חלק מילדים אלה. אבל כיון שבתנאים הרעים של הימים ההם, שום איש זולת חברינו, לא הודיע על נכונותו לעבוד בענף זה, יכלו החברים להגשים את תכניתם.

לאחר שהיגרו מן העיר האריים האחרונים, יכלו

כמה אנשים לעבור מן הקטרקטינים. הגדושים יותר מדי
אל הבתים. טרגספורטים. שהוסיפו לבוא בלי הרף. לא
היו נאלצים להמשיך תיכף את דרכם. חלק מהם הוכנס
לגיטה, שהשתרע עתה על-פני כל העיר. כל האנשים
המסוגלים לעבוד נתמנו לאט לאט לעבודות ^{שקטן} ^{המלאכה}
הנחוצות בשביל הגיטה. מלבד זה יסדה המפקדה על-פי
הצעת יעקב אדלשטיין (שרצה על ידי כך להגן מפני
הטרנספורטים על מספר אנשים גדול יותר) בתי-מלאכה.
שנקראו *Produktionen*, לעבוד בהם בשביל הגרמנים.
„החלוץ“ כתנועה עדיין לא מצא באותו זמן צורה
ארגונית מוצקה. חוץ מן החברים הפעילים, שעבדו
במשרדים ובהדרכת הנוער. גמצאו יתר החברים רק
בחוגים מצומצמים. שלא היו קשורים ביניהם בקשר
אמין. לא היה עדיין שום מרכז בשביל הקומונות. שנוצרו
באופן ספונטני. משום כך עוד היו קיימים הבדלים
המריים בין קבוצה לקבוצה. המרכז עוד נמצא בפראג.
התנועה החלוצית. ששנתה פעם בפעם את מקומה.
התקבצה שוב רק לאט לאט. זו היתה המסקנה מקיצור
הרצאותיהם של החברים.

הבה נתבונן עתה ביתר פרטות אל מעוזנו. החדר
הארוך והצר הוא אפלולי גם ביום. כל מקום זעיר מנוצל.
אצטבאות המשכב בעלות שלוש הקומות, העומדות
צפופות כל כך. שבמעבר שביניהם אינם יכולים בשום
אופן שני אנשים לשבת יחד זה מול זה. מגיעות כמעט
עד לתקרה. גובה כל קומה אינו גדול במידה מספיקה.
כדי לשבת ישיבה ישרה. בין האצטבאות. סמוך להן
וממעל להן. תלויים בכל מקום בגדים. אם נשאר עוד מקום
פנוי כל שהוא. קובעים בו קרשים קטנים. והו המקום

היחיד, שאדם יכול לשים בו את מטלטליו. מי שיש לו יותר חבילות, עליו להניחם בתוך המיטה ולישון עליהם. כל מיטה היא מחסן של גרוטאות ובלאי. ליד השולחן הקטן העומד אצל החלון, אין די מקום בשביל כל משואה האנשים. ובכן אוכל כל אחד את מזונו על מיטתו. חדר זה הוא בכל זאת נקי ומסביר-פנים יותר משאר חדרי הקסרקטין, שברובם האנשים זרים זה לזה ואינם מתחשבים זה עם זה, פוסעים בנעלים מלוכלכות על גבי מיטות הזולת כך, שדרי האצטבאות התחתונים מרגישים את הלכלוך על ראשם. כאן, בחדר זה, מרגיש כל אחד את עצמו כמו בביתו, יותר מאשר ביתר החדרים המשותפים להמונים והמכילים 300—50 איש כל אחד. כאן שוררת רוח של אחדות, לחברים יש חבנית משותפת אחרי העבודה, שיחות, חוגים, נשפים.

עתה נצא מן החדר, כי הגיעה שעת הלוקת מנות המזון. המטבחים הענקיים נמצאים רק בתוך הקסרקטינינים, ואף האנשים הדרים בבתים, הקרויים גושים, מקבלים את מזונם בקסרקטינים. אנו מוצאות כבר לפנינו תור ארוך לאיך-סוף, האנשים חסרי-הסבלנות צועקים ורוגנים על שהמזון עדיין אינו ניתן. לפעמים יש לחכות שעות שלישות לקבלת האוכל, ויקרה גם, שלבסוף אין כלום בשביל האחרונים בתור.

יש זפתאום מועף אחד מתוך התור; האיש העומד מאחוריו גילה על צוארוננו כינת-בגדים. הנפגע מבטיח בהקצדקו שהוא אינו אשם, והוא מאשים את שכניו, שהדביקו בו את זאת. „במולדתי היתה לי חוילה ושלוש משרתות, ועתה מעיז חדל-אישים שכזה להתיחס אלי כך!“ — זמן קבלת האוכל מקפל בתוכו חלק גדול של

מסורה
MASSORAH

היום. העובר בחזיתות האכילה האלה. לעובדים טוב יותר, כי להם זכות מיוחדת ואין הם צריכים לתכות לאכל זמן רב כל כך. נשים וזקנים עלובים, שאין להם פרוטקציה ציה אצל שום טבח, עומדים מסביב ומתחננים לתת לחם את המרק, שאינו ראוי לאכילה. האנשים יושבים ^{מסורה} מסביב על הקורה ועל הבאר שבחצר ודולים בכף את התבשיל מן הסיר ואוכלים. אבל הקיבה הנוהמת אינה באה אף פעם על סיפוקה אחרי האכילה. למען ידע כל אחד לקרוא בשם את האוכל שבספלו, כתוב השם יום יום על לוח קטן. הארוחה היא תמיד בת מנה אחת, אפילו אם ישנם שני מאכלים, כי לכל אחד יש רק ספל אחד. התפריט הוא על הרוב עונתי: יש עונות שבהן שולט מזון מסוים, למשל, העונה של מרק־העדשים המפורסם והמהולל (מים עכורים, בעל משקע אפור שאין להגדיר את טעמו). אחר כך באה עונת מרק־האפונה (אותם המים בעלי צבע צהוב). ביום שלישי וביום ששי יש כופתה ברוטב או בקרם. בתחילה היתה הכופתה קטנה, בלתי מבושלת כל צרכה מבפנים ואפורה מבחוץ. אחר כך נעשתה גדולה יותר, לבנה וקלה, אך לא השביעה. אחר כך היה לנו פעם בשבוע יום חג, משום שבמקום הכופתה באה בו עוגה בקרם. בשאר הימים באו שוב תפוחי אדמה שחורים ורקובים במיני רוטב, שאי אפשר היה לעמוד על טיבם. גריסים, דוחן, כוסמת ומין מאכל, שטעם בשר לו זהיה מכונה האשי. זה היה השיא של פינוק בשבילנו. מאכלים אלה בצרופים שונים ניתנו לנו במשך כל 3 וחצי השנים. יתר מגות המזון, חוץ מקפה שחור (שפך פושר של עולשין) בוקר וערב — לפעמים היה מרק גם בערב — היו מובאות אל הדירות: קילוגרם לחם לשלושה ימים.

6 דק"ג מרגרינה לשבוע, 5 דק"ג סוכר, רבע פשטידה —
 זוהי הנורמה. אחר כך התקינו דירוג בתזונה. העובדים
 מקבלים מזון יותר מהבלתי עובדים, וניתנות הוספות
 לחולים. חלוקה זאת היא תקנה פנימית של ההנהלה
 היהודית לכן היא געשית על חשבון הבלתי עובדים הזקנים
 כאן יש לומר מלים אחדות על דבר הבטחון. למשמר
 הגיטו היה בטרזינשטאט אופי שונה קצת מבכל יתר
 הגיטאות*. מחשבתו של יעקב אדלשטיין היתה לעשות
 את המשמר הזה לפלוגת-הגנה מפני הגרמנים. והמשמר
 גם מילא את התפקיד הזה. רוב אנשי משמר הגיטו היו
 חיילים וקצינים לשעבר. ובחרו אנשים מהוגנים ומהימנים.
 היו לנו במחלקה זו 15 חברים.

הגרמנים היו עורכים חפזים, כדי למצוא את "השוק
 השחור" (סיגריות, כסף ושאר חפצי ערך. גשק וידיעות
 לא חיפשו בעצמם). תפקידו של משמר הגיטו היה להזהיר
 במועד הנכון ולשמור מפני פורענות. למשמר הגיטו היה
 תופש התנועה גם בשעות העוצר המוטל על גושי הבתים
 והקטרקטינים. בשעת בוא טרנספורטים היו הם היחידים,
 שיכלו, מלבד עזרתם הכללית לטרנספורט, להחיש עזרה
 ליחידים (לשאת חבילות וכו'). תפקידם העיקרי היה
 למנוע גניבות במקומות הפומביים (למשל, לשמוך על
 החבילות בבוא הטרנספורט או על העצים במגרש העצים).
 לשם מלחמה ב"סחיבות" הגדולות במשק צרכי המזון
 וביתר המחלקות נתמנו שני סוגי משטרה: "וויפו" (ווירט-
 שאפטס* פוליציי — משטרת המשק) ו"קריפו" (קרימינל-
 פוליציי — משטרה פלילית).

* המדים היו דומים לאלה שכשאר הגיטאות: כובע-מגן בעל שוליים
 זהובים, תו G. W. (משמר הגיטו) ובחוכו מספר.